

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste instituut

Etnoloogia osakond

Ode Oras

**Kuidas tuua lehm klassiruumi? Kultuuripärandi vahendamine
audiovisuaalsete ja esemepõhiste meetoditega õppematerjalis 'Piimast sõirani'**

Magistripjekt

Juhendajad: Ester Bardone, PhD

Liivo Niglas, PhD

Tartu 2026

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen käesoleva magistriprojekti ja selle katusteksti koostanud iseseisvalt. Minu tekstis kasutatud teiste autorite tööd ja uurimused, põhimõttelised seisukohad ja muudest allikatest pärinevad andmed on viidatud.

Ode Oras

(allkirjastatud digitaalselt)

28.05.2026

Annotatsioon

Käesoleva magistriprojekti praktilise osana valmis Setomaa vaimse kultuuripärandi vahendamiseks audiovisuaalseid ja esemepõhiseid meetodeid rakendav õppematerjal “Piimast sõirani” lasteaiale ja I kooliastmele, mis tutvustab Setomaa ja Vana-Võromaa ühise toidupärandi – sõira – valmistamist. Magistriprojekt teostati Eesti-Läti koostööprojekti “Surrounded by Heritage” ehk “Umakultuur mi ümbre” (2024-2026) raames, mille eesmärk on suurendada kohaliku keele ja kultuuri osakaalu Setomaa ja Vana-Võromaa koolides ja lasteaedades. Õppematerjal mudeldab traditsiooniliselt aeganõudvaid toiduvalmistamise protsesse klassiruumi tingimustes. Õppematerjal koosneb kolmest osast: 1) õppevideotest, 2) esemekomplektist ning 3) tegevusjuhendist. Magistriprojekti katustekstis analüüsitakse audiovisuaalsete vahendite, esemepõhise õppe ning tegevusjuhendi loomist ning kasutamise võimalusi pärandihariduse kontekstis. Kirjeldatakse tööprotsessi ideest kuni materjalide valmimiseni ning analüüsitakse väljakutseid, mis õppematerjalide loomisel tekkisid. Samuti jagatakse tähelepanekuid ja soovitusi pärandihariduslike õppematerjalide koostamiseks.

Märksõnad: kultuuripärand, pärandiharidus, õppematerjalid, Setomaa

Sissejuhatus.....	5
1. Magistriprojekti kontekst ja eellugu.....	8
2. Projekt “Surrounded by Heritage” ehk “Umakultuur mi ümbre”.....	10
2.1. Projekti eellugu.....	11
2.2. Projekti eesmärk ja tutvustus.....	13
2.3. Projekti tegevused.....	14
2.3.1. Kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringute läbiviimine.....	17
2.3.2. Väljakutsed intervjuude kokkuleppimisel.....	18
3. Teoreetilised lähtekohad.....	21
3.1. Vaimne kultuuripärand.....	22
3.2. Kultuuripärandi representatsioonid.....	24
3.3. Pärandiharidus ja pärandiõpe.....	25
4. Meetodid.....	28
4.1. Audiovisuaalse õppematerjali disain ja sensoorne etnograafia.....	30
4.2. Esemepõhise õppe rakendamine pärandihariduses.....	32
4.3. Tegevusjuhend õpetajatele kui õppematerjal pärandihariduses.....	35
5. Tööprotsessi analüüs.....	38
5.1. Õppematerjalide loomise idee kujunemine.....	38
5.2. Esemete valiku põhimõtted ja hankimine.....	41
5.3. Põhimõtted ja väljakutsed videomaterjalide loomisel.....	44
5.4. Tegevusjuhise loomine.....	47
5.5. Taipamised õppematerjali loomise kogemusest.....	48
5.6. Soovitused pärandihariduslike õppematerjalide loomiseks.....	50
Kokkuvõte.....	51
Kasutatud allikad.....	54
Summary.....	59
Lisa 1. Küsimuskava “Umakultuur mi ümbre” intervjuu õpilaste ja õpetajatega.....	63
Õpilaste fookusrühm.....	63
Õpetajate fookusrühma kava.....	65
Lisa 2. Õppematerjal “Piimast sõirani”.....	66

Sissejuhatus

Minu magistrip projekti praktilise väljundina valmis Setomaa toidupärandit tutvustav õppematerjal “Piimast sõirani”, mis on loodud audiovisuaalseid ja esemepõhiseid meetodeid järgides. Õppematerjal valmis Interreg projekti “Surrounded by Heritage” ehk “Umakultuur mi ümbre” (2024-2026) raames ning koosneb viiest õppevideost (vt [video "Lehmä nüsminõ"](#) jt leheküljelt Umakultuuri opivara), esemete komplektist ja eesti-, seto-, ja võrokeelsest tegevusjuhendist õpetajatele (vt Lisa 2) ning on mõeldud kasutamiseks lasteaedades ja algklassides. Õppematerjali koostades pidasin silmas elava pärandi õpetamise levinud praktikaid. Traditsiooniliselt on piima teekond alates lehmälüpsist kuni sõira valmistamiseni ajaliselt pikk ja koolitunni raamides keeruline vahetult edasi anda. Sestap lõin erinevatest elementidest koosneva terviku, mis võimaldab neid protsesse klassiruumis mudeldada. Antud töös keskendun peamiselt pärandiharidusele, sestap käsitlen toidukultuuri just selles kontekstis ja mitte eraldiseisvalt. Katustekstis analüüsin õppematerjali koostamise konteksti, metodoloogilisi valikuid, tööprotsessi ning õppematerjali koostamise ja -piloteerimise protsessi Setomaa ning Vana-Võromaa haridusasutustes. Oma töös keskendun järgnevatele uurimisküsimustele.

Millised on võimalused ja väljakutsed piirkonna kultuuripärandit tutvustava õppematerjali loomisel?

- Kuidas kohandada praktiline piimast-sõirani protsess klassiruumis käsitletavaks pärandiõppe materjaliks?
- Milliseid meetodeid saab kasutada kultuuripärandit kui protsessi tutvustavate õppematerjalide loomiseks?
- Kuidas saab erinevaid osapooli kaasata õppematerjali loomise protsessi? (muuseumipedagoog, õpetajad, lapsed)

Nendele küsimustele vastamine ja kultuuripärandit tutvustava õppematerjali loomine eeldab ka piirkonna kultuurilise tausta tundmist. Pärand on tugevalt seotud ajaloolise tausta, piirkondliku eripära ja kogukondliku identiteediga. Järgnevalt tutvustan põgusalt Setomaa ajaloolist ja geograafilist tausta ning kultuuri olulisust nende enesemääratluses.

Ajalooline Setomaa asetseb geograafiliselt Eesti kagupiirkonnas ning on täna jaotunud Eesti Vabariigi ja Vene Föderatsiooni vahel. Setomaa koosneb 12 nulgast, millest 9 jäävad

täna suuremas osas Eesti poole peale. Setomaa on ülejäänud Eestiga võrreldes omanäoline kultuuripiirkond, mis eristub ajaloo, religiooni, keele¹ ja kombestiku poolest. 2021. rahvaloenduse andmeil on seto keele oskajaid Eestis 24 730. Kuna tegelikkuses on võimatu määratleda milline on keele kõnelejate tase, siis pigem peegeldab see setode enesemääratlust, mitte keeleoskust. Kuigi seto keel on kohalike kultuurikandjate jaoks oluline ning keeleoskuse hääbumine on pidev mure- ja diskussiooniallikas, siis keeleoskus ei ole põhiline seto identiteedi määraja, kuna setode kogukond on märkimisväärselt suur ka väljaspool ajaloolist Setomaad. Sugulussidemete ning religiooni olulisust setode identiteedimääratluses on täheldanud ka Indrek Jääts oma doktoritöös “Setude etniline identiteet” (Jääts 1998).

Tänapäeva kontekstis näib suurim setode enesemääratlus olevat kultuurilise identiteedi edasikandmine. Peamiselt kuuluvad selle alla rahvamuusika viljelemine (sh pillimäng ja seto leelo), rahvarõivaste kandmine ja käsitöö viljelemine (sh rahvarõivaste meisterdamine) ja kohaliku kombestiku ja pärimuse vahendamine (sh õigeusu ja rahvakalendriga seotud pärimus). Need kultuurikategooriad on Setomaale viimaste aastakümnete jooksul meelitanud ka omajagu mitte-etnilisi setosid, keda köidab kohalik kultuur kuid kes ennast setodeks ometi ei pea, sest neil puuduvad sugulussidemed (olen kuulnud kasutatavat terminit “setomaalane”).

Setomaa vallas elab ka palju inimesi, kes kohaliku kultuuriidentiteediga sidet ei tunne, nende hulgas on nii sisserännanuid kui ka etnilisi setosid. Vastandumine kohaliku “kultuurieliidiga” on tekitanud probleeme kohalikus poliitikas ning ka noortel inimestel on keeruline leida kohalikul tasandil oma kohta kui kultuuris domineerivate teemade vastu (folkmuusika, käsitöö ja seto leelo) huvi ei tunta (Annist 2018: 14). Lahknevust piirkonnas peegeldavad ka 2021. aasta rahvaloenduse andmed, mille kohaselt Setomaa Vallas pidasid end seto keele kõnelejateks vaid 1920 inimest, samas kui Setomaa Vallas oli elanikke kokku 2849. See tähendab, et seto keele kõnelejateks luges end ~67% elanikkonnast. Riiklikult tasemelt tähendab see seda, et vaid 7.7% seto keele kõnelejatest elasid Setomaal (Statistikaamet RL214462).

Antud magistriprojekti kontekstis on oluline anda ülevaade Seto Instituudi tegevusest,

---

¹ Eesti keele murrete uurimise traditsioonis käsitletakse võro ja seto keelt eesti keele murretena ning seto keelt lausa võro keele murrakuna. Keeleajalooliselt on nii seto kui võro keel lõunaestli keele järeltulijad. Antud töös viitan läbivalt Seto- ja Võromaal kõnelevale dialektile kui keelele, sest seto ja võro kogukond nimetavad enda kõneldavat keeleks, mitte murdeks. (Lindström, Pilvik, Plado, Todesk 2024:449-451).

kuna Seto Instituut on projekti “Surrounded by Heritage” üks partneritest. Sihtasutus Seto Instituut loodi 2010. aastal ja instituudi ülesandeks on koordineerida ja edendada Setomaa ja seto kultuuri alast teadustööd ning tutvustada teadustööde tulemusi laiemale avalikkusele (Seto Instituut koduleht). Lisaks on Seto Instituut avaldanud aastate jooksul erinevaid trükiseid, korraldanud teaduskonverentse, korraldanud noortele teaduslaagreid ning koordineerinud keeleõppematerjalide loomist. Instituudi eesmärk on vahendada, tutvustada ja populariseerida seto keelt ning pärimust.

Aastate jooksul on osaletud mitmetes rahvusvahelistes koostööprojektides ning arendatud kultuuriruumidevahelist koostööd nii Baltikumis kui Euroopas. Nende koostööprojektide abil on varasemalt loodud mitmeid kultuuriruumide tutvustavaid materjale sh trükised näiteks “Igal kandil oma kombed” ja “Igal rahval oma rõivas” mis tutvustavad suitide, liivlaste, setode ja kihnlaste kalendritähtpäevi ja rahvarõivaid.

Täna on Seto Instituudis kolm palgatöötajat, kes kõik toimetavad osalise koormusega. Minu roll instituudis on täna projektikoordinaator/assistent. Tegutsemiseks taotleb Seto Instituut igal aastal Setomaa Kultuuriprogrammist tegevustoetust, mille abil kaetakse jooksvad kulud (sh palgafond). Lisategevuste elluviimiseks taotletakse igal aastal ka vahendeid nii Setomaa Kultuuriprogrammist kui ka Eesti Kultuurkapitalist. Rahvusvahelistes koostööprojektides osalemine annab võimaluse välise toe abil ellu viia suurema mõjuga tegevusi, kuna tegevustoetusest üksinda Seto Instituudi eesmärkide täitmisest ei piisa.

Aastatega on kasvanud kogukonnapoolne ootus Seto Instituudile seoses seto keele ja kultuuri tutvustavate õppematerjalide loomisega. Eriti vähe materjale on seejuures loodud lasteaia- ning koolilastele. Õpetajad on esile toonud, et materjalid on lastele liiga keerulised ning koolid on toonud info- ja õppematerjalide puuduse põhjuseks miks koolides kohalikku kultuuri ja keelt õppetöösse pole lõimitud. Eesti-Läti projekt “Surrounded by Heritage” keskendub probeemi leevendamisele. Projekti käigus kaasati teadlikult pilootasutustena lasteaedu ning koole Võru maakonnas, kuna üks projekti eesmärk oli õpetajaid võimestada ning koole omakultuuri õpetamisel tugeada.

Projekti raames oli üheks eesmärgiks ka uute õppematerjalide loomine vastavalt pilootuuringu poolt selgunud vajadustele. Kuna eelkõige on tuntud puudust toidukultuuri tutvustavatest ning audiovisuaalsetest õppematerjalidest siis selguski ajapikku, et mul on võimalus antud projekti raames oma magistriprojekt läbi viia.

1. Magistriprojekti kontekst ja eellugu

Minu teekond tänase magistriprojekti teemani sai alguse 2022. aastal Satserinna Sõirapäeva korraldades kus kogukondlikul tasandil pörkusid traditsiooniline toidupärand ja selle vahendamine ning Euroopa Liidu kvaliteedimärgise (Kaitstud Geograafiline Tähis) bürookraatlik raamistus. Kohaliku kogukonnaga suheldes ilmnis paradoksaalne olukord, kus ühest küljest oli selge soov kaitsta sõira kui traditsioonilist toidupärandit, kuid argipraktikate muutumise tõttu oli see praktiliselt keeruliseks muutunud: väikelehmapidamise kadumise tõttu on kohalik tooraine raskesti kättesaadav ning ka traditsioonilise sõiravalmistamise oskused on hääbumas. Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu sissekandes “Seto toidukultuur” tuuakse esile, et traditsioonilist toidukultuuri ohustavad nii tooraine kättesaadavus kui harjumuste muutumine, mille tulemusena ei pruugi lapsed kodudes seto toite tundma õppida ega nende valmistamist õppida (M. Sarv, Õ. Sarv 2014). Niiviisi langeb vastutus kohaliku toidupärandi tutvustamisel haridusasutustele ja muuseumidele.

Setomaa Muuseumide kuraatorina võtsingi 2022. aastal vastu otsuse sõirateemat käsitleda näituses “Piimast sõirani”² (avati 11.06.2022) mille raames tegin kogukonnaliikmetega sõira ja KGT kohta neli intervjuud. Näitus tutvustas külastajatele sõira ajalugu ja Kaitstud Geograafilist Tähist. Tol ajal ei olnud mu magistriõpingud veel sellises etapis, et oleksin saanud teadlikult vormistada näitust oma magistriprojekti praktiliseks osaks. Kohaliku toidupärandi vahendamine Setomaa Muuseumides näitasid, et muuseumikeskkonnas ei ole traditsiooniliste töövõtete (sh lehmapidamise ja piimaga seotud tegevuste) järjepidev vahendamine iseenesestmõistetav. Värska Talumuuseumis oli toona³ lüpsilehm Säde, kuid hügieeninõuetest ja töökorraldusest tulenevate piirangute tõttu ei olnud võimalik traditsiooniliste piimatoitude õpitubasid kohalikust piimast tellimise peale läbi viia. Muuseumitöötajana otsisin lahendusi, kuidas traditsioonilise sõirateoga seotud töövõtteid visuaalselt ja praktiliselt ka väljaspool muuseumi edasi anda.

Minu esialgne idee oli koostada magistriprojektina näitus või fotoessee, kuid kuna samanimeline näitus sai juba 2022. aastal vormistatud siis oli keeruline leida teema edastamiseks uut vaatenurka. Lihtsaim formaat oleks olnud teha fotonäitus, kuid ilma

---

² Näituse tekstide autor oli Tea Korela, kujundaja Maarja Meeru.

³ Täna (kevad 2026) on Värska Talumuuseumis lisaks Sädele uus lüpsilehm, kes annab suurtes kogustes piima ning muuseum on Setomaa Programmi toel soetanud vajalikke vahendeid, et lüpsitud piim vastaks hügieeninõuetele ning seda saaks teoreetiliselt nii Seto Tsäimajas toiduvalmistamisel kui ka muuseumis programmide läbiviimisel kasutada.

heliefektide ja interaktiivsete elementideta ei anna see vaatajale edasi põhjust miks ma antud teema vahendamise valisin – säilitamiseks ja edasiandmaks traditsioonilisi sõiravalmistamise töövõtteid. Näituseideed pärssis ka töökohavahetus – lahkusin 2024. aasta sügisel kuraatori ametikohalt ning suurendasin oma töökoormust tänu “Surrounded by Heritage” projektile Seto Instituudis. Muuseumis töötamata oleksin pidanud näitust korraldama oma põhitöö kõrvalt, mis oleks olnud liiga ressursirohke väljakutse. Idee fotoesseena vormistades oleks jäänud õhku küsimus meediumi valiku osas – audiovisuaalne formaat toetab minu eesmärki traditsioonilisi töövõtteid vahendada palju paremini kui ainult visuaalne. Lisaks kummitas aastatepikkuse projektipõhise tööformaadi taustal kuklas mõte, et ma ei soovi luua materjali, mida keegi pärast magistrirprojekti kaitsmist kuskilt üles ei leia ega kasuta.

Järgnes kuudepikkune ideede põrgatamine ja frustratsioon, mille vältel tundus, et head väljundit peale magistritöö kirjutamise teemale ei olegi. Pärast enda võimaluste kaardistamist ning erinevate inimestega mõtete peegeldamist jõudsin järeldusele, et magistriprojekti edukaks teostamiseks pean ma ise olema veendunud, et see mis ma teen on oluline ja suure mõjuga. Erilise tänu võlgnen siinkohal Kristin Kuutmale, kes ühe vestluse käigus innustas mind otsima viisi kuidas magistriprojekt enda põhitööga siduda. Üsna pea pärast meie vestlust see võimalus ilmutas ennast kui hakkasime Seto Instituudis projektipartneritega koostöös Interreg EstLat projekti raames “Surrounded by Heritage” keskenduma lasteaia- ja kooliõpilastele õppematerjalide loomisele. Siinkohal saan toetuse eest tänusõnad edastada oma kahele juhendajale – Ester Bardonele kannatlikkuse eest kui magistriprojekti praktilise poole fookus taaskord muutus ning Liivo Niglasele, et ta innustas mind juba eelnevalt magistriprojekti raames videoformaati kasutama. Nende soovitude toel sündis otsus luua pärimuslikud audiovisuaalsed õppematerjalid.

Magistriprojekti peamiseks väljakutseteks osutusid piimatoitude traditsioonilise protsessi kohandamine klassiruumi tingimustele, õpetajate toetamist materjali kasutusmugavuse ja tegevusjuhendi abil ning sihtrühma erineva kultuurilise taustaga arvestamine. Kuigi käesoleva töö kirjutamise etapis on materjali piloteerimine õppeasutustes alles käimas ning põhjalikku tagasisidet õpetajatel veel pole, on vähemalt õppematerjali käigus loodud videod kasutatavad ka iseseisvana.

2. Projekt “Surrounded by Heritage” ehk “Umakultuur mi ümbre”

Magistriprojekti raames loodud õppematerjal on tugevalt seotud projektiga “Surrounded by Heritage”, kus osalesin projektitegevuste elluviijana. Projekti raames läbi viidud uuringud ja kogutud sisend on olnud määrava tähtsusega magistriprojekti praktilise väljundi, audiovisuaalse ja esemepõhise õppematerjali, loomisel. Projekt “Surrounded by Heritage – Contemporary and innovative heritage culture teaching solution for municipal schools and kindergartens” (edaspidi Projekt “Umakultuur mi ümbre”) on Eesti ja Läti koostööprojekt mida rahastab Interreg VI-A Eesti-Läti programm 2021-2027. Projekti on kaasatud neli piirkonda – Vana-Võromaa ja Setomaa Eestist ning Suitimaa ja Maleenia Lätist. Projektipartnerid on Võrumaa Arenduskeskus, Võru Instituut, Seto Instituut, Aluksne vald, Kuldiga vald ja Suiti Kultuuripärandi Fond. Projekt kestab 2024. aasta septembrist 2026. aasta lõpuni. Selle eesmärk on kasvatada Vana-Võromaa ja Setomaa ning Suitimaa ja Maleenia piirkonna laste ning noorte teadlikkust kohalikust keelest ja kultuurist. Eesmärgi täitmiseks on plaanis suurendada kohaliku keele ning kultuuri nähtavust ja tajutavust haridusasutustes ilma ainetunde tunniplaani lisamata. (Võrumaa Arenduskeskus: Projektid: Omakultuur meie ümber)

Projekti rahastuse abil tõsteti Võrumaa Arenduskeskuses, Võru Instituudis ja Seto Instituudis töötajate koormust. Võrumaa Arenduskeskuses lisandus 0.5, Võro Instituudis 0.8 ja Seto Instituudis 0.4 töökohta. Lepinguliselt on projektiga seotud Võrumaa Arenduskeskuses 1 töötaja, Võro Instituudis 2 töötajat ning Seto Instituudis 1 töötaja. Olen olnud projektiga seotud projekti tegevuste elluviimisest alates septembrist 2024, kuid ei olnud osaline planeerimisfaasis – algselt pidi Seto Instituudist projektitegevuste eest vastutama minu kolleeg, ent koormuse lisandudes ilmnes, et pidime tööülesandeid ümber jaotama. Projekti “Umakultuur mi ümbre” kokkulepped erinevate kultuuriruumide vahel toimusid 2024. aasta kevadel ja suvel ning projekt käivitus sügisel.

Projektile sai valitud võro- ja setokeelne nimi “Umakultuur mi ümbre”, et nii meil endil kui õpetajatel oleks lihtsam projektist ning selle sisust kõnelda. Valisime projektist rääkides teadlikult termini “omakultuur” mõiste “pärandkultuur” asemel eesmärgiga tekitada õpetajates tunnet, et kohalik kultuur on miski mis kuulub kõikidele piirkonnas elavatele inimestele. Me tajusime, et sõna “pärandkultuur” võib mõjuda liiga institutsionaalselt ning soovisime rõhutada, et igal õpetajal on võimekus oma teadmisi enda kodukandi kultuurist

õpilastele edasi anda (Oras 2024: 9). Lisaks teadvustasime, et sõna “pärandkultuur” võib inimestel seostuda eelkõige “klassikaliste” pärandkultuuri teemadega (nt rahvamuusika, folkloor ja käsitöö) ning soovisime seda seost vältida, et projekt ei mõjuks võõristavalt neile, kellele antud teemad huvi ei paku või kes on neist küllastunud.

2.1. Projekti eellugu

Projekti kujunemist mõjutas 2023. aasta sügisel toimunud “Vunki Mano” loometalgud (<https://vunkimano.ee/>). Tegemist on iga-aastase häkatoni stiilis sündmusega, mille eesmärk on arendada teenuseid ja üleüldist elukvaliteeti Võru maakonnas. Sündmuse eestvedajaks on Võrumaa Arenduskeskus ning osaleda saab igatüks keda mõni teema kõnetab. Töögruppide algatajad võivad olla nii kogukonnaliikmed kui ka organisatsioonide eestvedajad.

2023. aasta sügisel kutsus mind loometalgutel osalema Meel Valk kes oli koos Kristi Valsiga üks teema “Pärimusõpe 2.0. Mis sa pärid?” esitajateks. Teema eesmärk oli välja selgitada milliste meetoditega pärimusõpet⁴ Võru maakonna koolides edukamalt läbi viia ja kuidas veel enam kohalikku keelt ja kultuuri õppetöösse lõimida. Tiimiliikmetega arutelude käigus selgus, et õpetajate suurimateks väljakutseks omakultuuri lõimimisel ei ole tingimata motivatsioonipuudus vaid pigem õpetaja tihe töögraafik. Õpetajal ei ole aega, et välja mõelda kuidas omakultuuri õppetöösse planeerida ning tihti ei teata kust leida olemasolevaid õppematerjale, mis tööd toetaks. Loometalgute käigus selgus, et paljude tiimiliikmete suurim murekoht oli kohaliku keele säilimine ning arutelud muutusid tugevalt keelekeskseks. Nii Setomaal kui Võromaal on probleem, et kohalikud lapsed ei oska enam kohalikku keelt. Keelekatkemine on toimunud juba nende vanemate põlvkonnas, sest vanavanemad, kelle emakeel on võro- või seto keel, ei kõnele enamasti oma laste- ja lapselastega kohalikus keeles (Koreinik 2025: 209). Paljude piirkonnas pärit kooliõpetajate kohaliku keele oskus on tegelikult hea, kuid keele edasiandmist takistavad Nõukogude ajal juurdunud arusaamad mille kohaselt on “murdekeeled” võrreldes eesti kirjakeelega teisejärgulised. Nii on mitmete õpetajate ja ka osade lastevanemate mure, et kui laps puutub formaalses keskkonnas kokku piirkondliku keelega siis on tal tulevikus kehvemad väljavaated eesti kirjakeele selgeks saamisel. Niisiis selgus loometalgute käigus, et

---

⁴ Pärimusõpe on antud kontekstis katustermin noortele kohaliku keele ja kultuuri õpetamiseks. Setomaa koolides on juba aastaid õppekavas valikainena pärimusõppe tund, kus noortele tutvustatakse kohalikku keelt, uskumusi ja kombestikku ning piirkonna teisi kultuuritraditsioone.

probleem ei ole ainult õppematerjalide puuduses ja kehvast kättesaadavuses, sest piirkonnas üleskasvanud õpetajatel on teadmised ja oskused pärimusõppe läbiviimiseks olemas. Pidime hoopis leidma viisi kuidas toetada õpetajaid, et tõsta nende enesekindlust ja motivatsiooni kohaliku keele ja kultuuri õppetöösse lõimimisel. Loometalgute käigus sündis seega idee kutsuda maakonna haridusasutused kokku mõttetalgutele “Võro- ja Setomaa omanäolised koolid”.

2026. aasta seisuga on nii Setomaa kui Võromaa koolides ja lasteaedades juba pikaajaline omakultuuri õpetamise kogemus. Võromaal on juba 10+ aastat lasteaedades tegutsenud keelepesa rühmad, kus kord nädalas kõneldakse lastega võro keeles ning Võro Instituut on koostanud selle aja jooksul arvukalt õppematerjale, mida koolides ja lasteaedades kasutada. 2021. aastal avati Värskas Setomaa esimene lasteaiarühm, kus kogu õppetöö toimub ainult seto keeles ning 2025. aasta sügisel avati Meremäe õppekohas teine samasugune rühm. Võru linnas lisandus 2025. aasta sügisel lasteaias “Sõlekene” samuti esimene täielikult võrukeelne lasteaiarühm. Värskas rühma avamine oli samuti kogukondlik algatus, mis arenes 2020. aasta “Vunki mano” loometalgute abil. Ka minu laps käib selles rühmas juba avamisest saadik.

Mis puudutab pärimusõpet Setomaal, siis kõikides piirkonnas tegutsevates koolides on juba aastaid õpetatud üks kord nädalas nii kohalikku keelt kui kultuuri pärimusõppe tundide raames. Aastate jooksul on koostatud kahel korral pärimusõppe ainekavad (Jüriöö 2008, Hõrn jt. 2019). Tundide sagedus on aasta-aastalt ning koolide kaupa varieerunud ning kohati on puudunud järjepidevus. 2024. aastal toimus Setomaal koolireform mille käigus liideti kõik Setomaal tegutsenud koolid ja lasteaiad. Mikitamäe- ja Meremäe põhikooli ning Värskas Gümnaasiumi 1.-6. klassid said ühisnimetuse Setomaa Kool ning Mikitamäe-, Meremäe- 7.-9. klassid ja Värskas Gümnaasiumi 7.-12. klass tegutsevad Setomaa Gümnaasiumi õppeasutuse all (Setomaa Kooli põhimäärus 2024). Koolireformi käigus jäeti alles kõik senised õppekohad ning loodi ka uus õppekoht – Obinitsa kogukonnaklass, mis peaks idee poolest jätkama setokeelse õuesõpperühma tegevust st klass peaks olema seto keele ja kultuuri kallakuga. Muuhulgas liideti ka kõik Setomaa lasteaiad ning juriidiliselt tegutseb Setomaal Setomaa Lasteaed, millel on neli õppekohta Värskas, Mikitamäel, Meremäel ja Obinitsas.

Setomaa koolides on pärimusõppe tundide võrgustiku rajamine saanud alguse 2007. aastal Setomaa Valdade Liidu eestvedamisel (Reimann-Otsaru 2025: 199). Enne koolide

ühinemist oli pärimusõppe tundide formaat aastate jooksul ja kooliti erinevalt korraldatud. Nt 2024. aasta seisuga ei toimunud pärimusõppe tunnid Värskas Gümnaasiumis igas klassis, vaid üle aastate. 2008. aastal koostas Mikitamäe kooli pikaajaline pärimusõppe õpetaja Vello Jüriöö esimese ainekava seto keele ja kultuuri õpetamiseks põhikoolis. Aastate jooksul on pärimusõppe tunnid toimunud üsna stabiilselt ning enne koolide liitmist andsid tunde erinevates õppekohtades valdavalt ühed ja samad õpetajad. Setomaa koolide liitmise käigus toimus struktuurimuutus – täna annavad põhikooli ja gümnaasiumi astmes pärimusõppe tunde kokku kolm pärimusõpetajat, kes õpetavad neljas Setomaa Koolide õppekohas Mikitamäel, Värskas, Obinitsas ja Meremäel. 2026. aasta seisuga toimub pärimusõppe kõikides Setomaa Koolide õppekohtades 1.-7. klassini ning Setomaa Gümnaasiumis 10. klassis.

2.2. Projekti eesmärk ja tutvustus

Projekti eesmärk on luua innovatiivseid lahendusi pärandkultuuri õpetamiseks kohalikes koolides ja lasteaedades ja suurendada kohaliku keele ning kultuuri kuuldavust ja nähtavust riiklikes haridusasutustes. Plaanis on rikastada igapäevast õpikeskkonda, et noortele pärandkultuuri edasiandmine toimuks loomulikult ja ilma lisanduvate ainetundideta. Projekti eesmärkide hulgas on tõsta õpetajate teadlikkust, kujundada füüsilist õpikeskkonda ning motiveerida õpetajaid, et pärast projekti lõppemist jätkaksid nad iseseisvalt projekti eesmärkide täitmist. Koostöös Läti partneritega ja õpetajatega loodi nelja kultuuriruumi peale ühine omakultuuri lõimimise strateegia kohaliku pärandkultuuri toomiseks haridusasutustesse.

Strateegia ja tegevuskava “Omakultuur meie ümber” (edaspidi Strateegia) on toeks haridusasutustele, mille eesmärk on suurendada kohaliku keele ja kultuuri õpetamise osakaalu, kuid ei tea millistest sammudest alustada. Strateegia tutvustab nelja projektis osaleva kultuuripiirkonda, nende piirkondade omakultuuri õppe hetkeolukorda ning projekti lühi- ja pikaajalisi eesmärke. Strateegia sisaldab ka ideepanka ning omakultuuri lõimimise suuniseid haridusasutustele mis on oma sisu poolest kohandatavad ka teistele Eesti kultuuripiirkondadele. Kõik projekti käigus koostatud õppematerjalid lähtuvad oma olemuselt omakultuuri lõimimise Strateegiast, tegu on projekti alusdokumendiga.

Eestis piloteeritakse strateegiat ja projektitegevusi Võru maakonna kuues koolis ja viies lasteaias. Projektis osalevate pilootkoolide ja -lasteaedade valikul lähtuti põhimõttest, et

igast Võru maakonna vallast oleksid kaasatud üks kool ja üks lasteaed. Pärast projekti piloteerimist on plaanis 2026. aasta sügisel kokku kutsuda haridusfoorum, kus osalevad kõik maakonna haridusasutuste esindajad. Selle raames on plaanis allkirjastada maakondlik “Uma lepe”, mille eesmärk on viia sarnaselt pilootasutustele muudatused sisse ka teistes maakonna haridusasutustes. 2024. aasta haridusreformi tõttu, mille käigus liideti valla koolid ja lasteaiad ühise juhtimise alla, on Setomaa vallast kõik kooli- ja lasteaiad õppekohad automaatselt pilootasutused.

2.3. Projekti tegevused

Projekti tegevused algasid 2024. aasta septembris omakultuuri õpetamise meelsuse uurimisega ning olukorra kaardistamisega ja projekt lõpeb 2026. aasta sügisel piloteerimise mõju analüüsiga. Selle käigus viisime läbi kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringud, et selgitada välja õpetajate ja õpilaste meelsus kohaliku kultuuri õpetamise ja õppimise suhtes (uuringust hiljem edaspidi). Mina isiklikult ei osalenud kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringute disainis – uurimis- ja intervjuude küsimused olid juba ette antud. Liitusin projektiga siis kui kvalitatiivuuringute tulemused olid juba olemas ning viisin Setomaa poole peal läbi kvalitatiivuuringu.

Projekti esimene etapp oli strateegiakoosolekute ning töötubade korraldamine kuhu olid oodatud eelkõige omavalitsuste- kui koolijuhid, kuid osales ka õpetajaid. Kokku toimus kolm erinevat strateegiakoosolekut.

Tabel 1. Strateegiakoosolekud

Kuupäev	Koosoleku teema ja töötoa läbiviija	Eesmärk ja tegevused
12.11.2024	Esimene strateegiakoosolek – hariduspsühholoog Grete Arro töötuba	Jagati õpetajate ja õpilaste hulgas tehtud uuringu tulemusi. Grete Arro töötoas arutati edukaid ja väheedukaid õppimise viise.
09.01.2025	Teine strateegiakoosolek – arhitekt Kadri Klementi töötuba	Eesmärk oli arutada eelmise kohtumise käigus tekkinud eesmärke. Kadri Klementi töötoas tutvuti, milline füüsiline

		keskkond ja ruum toetavad inimest õppimisel.
30.01.2025	Kolmas strateegiakoosolek – Kalamaja muuseumi kuraatori Kristi Paatsi töötuba	Uuriti, mis lihtsustaks õpetaja tööd pärimuse lõimimisel ainetundidesse ja kooliellu. Kristi Paatsi töötoas keskenduti sellele, kuidas anda visuaalses keeles edasi oma kodukandi lugu, kaasates kohalikku kogukonda.

Strateegiakoosolekute põhjal kogusime õpetajate ideid ja lõimisime neid töötubade käigus saadud teadmistega, et koostada nelja kultuuripiirkonna vajadusi arvesse võttes strateegia “Omakultuur meie ümber”. Neljanda strateegiakohtumise eesmärk (03.04.2025) oli tutvuda strateegia esimese versiooniga, koguda haridusametnike ja koolijuhtide tagasisidet ning läbi arutada kuidas strateegia piloteerimine nende haridusasutuses välja hakkab nägema. Strateegia kujundus valmis 2025. aasta mais ning tulevikus saavad ka teised haridusasutused Võru maakonnas ja väljaspoolt strateegiat aluseks võtta, et suurendada kohaliku pärimuskultuuri osakaalu õppetöös.

Paralleelselt strateegia loomisega algas ka õpetajatele suunatud koolituspäevade korraldamine.

Tabel 2. Õpetajate koolituspäevad.

Kuupäev	Koolituspäeva teema ja läbiviija	Eesmärk ja tegevused
26.02.2025	Setomaa ja Vana-Võromaa kultuuripärlid – Kadri Ugur, Triin Rõõmusoks, Meel Valk, Ode Oras, Külli Eichenbaum	Setomaa ja Vana-Võromaa kultuuriruumide tutvustamine eesmärgiga tõsta õpetajate teadlikkust nii nende enda kui ka naabrite olulisimatest kultuurielementidest, kõnelesime narratiivpedagoogikast ja ärgitasime õpetajaid leidma nende isikliku “supervõime”.
07.04.2025	Vana-Võromaa kultuurireis – Triin Rõõmusoks, Evar Saar, Kadri Lepasson, Rainer Kuuba	Vana-Võromaa õpetajate õppereis tutvumaks kodukandi paikadega.

08.04.2025	Setomaa kultuurireis – Ahto Raudoja, Ode Oras	Setomaa õpetajate õppereis tutvumaks kodukandi paikadega.
14.08.2025	Mitmekeelsusega seotud müüdid – Triin Rõõmusoks, Meel Valk, Kadri Ugur, Virve-Anneli Vihmann	Õpetajatele käis kõnelemas psühholingvistika professor Virve-Anneli Vihmann, et tutvustada keele omandamise psühholoogiat ja strateegiaid.
25.09.2025	Omakandi pärimuse lõimimine – Triin Rõõmusoks, Meel Valk, Kadri Ugur, Ahto Raudoja,	Eesmärk oli leida viis kuidas loomulikult teel omakultuuri koolikeskkonda lõimida.
13.10.2025	Koosloomeline õppimine – Triin Rõõmusoks, Kadri Ugur, Haanja kooli õpilased	Eesmärk oli Võromaa õpetajaid suunata uurivale õppimisele ja õpilastega koos loomisele.
20.10.2025	Omakultuuri ainetundidesse lõimimine – Triin Rõõmusoks, Ode Oras, Kadri Ugur	Eesmärk oli Setomaa õpetajatega leida konkreetseid viise, kuidas omakultuuri ainekavasse lõimida.
27.11.2025	Koolituspäevade refleksioon – Triin Rõõmusoks, Meel Valk, Meelika Hainsoo, Toomas Valk	Kokkuvõtete tegemine ja ettevalmistused jaanuarikuisteks refleksiooniringideks.

2026. aasta kevadel alustasime projekti käigus koolide- ja lasteaedadega refleksiooniringide läbiviimist, et arutada edusamme ja takistusi Strateegia rakendamisel õppetöösse. Iga pilootasutusega on plaanis kolm kohtumist ning refleksiooniringidest saadud tagasiside ning 2024. aasta septembris tehtud uuringute põhjal hindame projekti millised muutused on pilootasutustes kahe aasta jooksul toimunud.

Projekti käigus oli juba algselt plaanis luua õppematerjale, mida pilootasutused projekti teisel õppeaastal (2025/2026) oma õppetöös kasutada saaksid. Esimese projektiaasta jooksul joonistus üha teravamalt välja ka vajadus ühise õpimaterjalide platvormi järele, kuna selgus, et õpetajatel puudub ülevaade juba olemasolevatest õppematerjalidest. Sestap sündis veebileht Umakultuuri opivara kuhu on koondatud Setomaa ja Vana-Võromaa õppematerjalid, mis on kategoriseeritud õppematerjali tüübi, kultuuripiirkonna, keele ja õppeastme järgi. Platvormi eesmärk on koondada nii projekti käigus loodavad kui ka

varem loodud õppematerjalid. Veebivaramust leiab võro- ja setokeelseid töölehti, meisterdamisjuhendeid, lugemisvara, videosid, helifaile, pilte ning värvilehti igale vanusgrupile. Materjalide hulgas on lihtne orienteeruda, sest materjale saab sortida tüübi, õppeaine, haridusastme, kultuuripiirkonna, keele ning aastaaja alusel. Lisaks on võimalus õppematerjale omavahel siduda: töölehe juurde saab linkida sinna sobiva helifaili jne. Täna on sinna koondatud nii Võro Instituudi kui Seto Instituudi poolt varem ja projekti raames käigus loodud õppematerjalid. 26.05.2026 seisuga on lehel 412 õppematerjali ning nimekiri täieneb igapäevaselt. Lisandunud on ka õpetajate enda loodud õppematerjale ning loodame, et õpetajate enda aktiivsus õppematerjalide loomisel ja jagamisel suureneb. Magistriprojekti seisukohast oli see areng oluline, kuna tekkis platvorm, kus õppematerjali laiemale publikule jagada, suurendades selle kasutajaskonda ja mõju. Platvorm asub Võro Instituudi serveris ning pärast projekti lõppu jääb selle täiendamine Võro- ja Seto Instituutide töötajate vastutusalaks.

2.3.1. Kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringute läbiviimine

Projekt algas 2024. aasta septembris hetkeolukorra kaardistamisega ning selle käigus viisime 2024. aasta septembrist kuni novembrini pilootasutustes läbi kvalitatiiv- ja kvantitatiivuuringud. Uuringute eesmärk oli selgitada välja õpetajate ning õpilaste meelsus omakultuuri õpetamise ja kohaliku keele kasutamise kohta koolides ja lasteaedades. Piloteerimise mõju hindamiseks viisime 2026. aasta kevadel läbi refleksiooniringid pilootasutuste õpetajatega ning kordasime kvantitatiivuuringut, et selgitada välja, kas piloteerimise käigus on õpetajate ja õpilaste meelsus muutunud ning omakultuuri nähtavus ja tajutavus koolides kasvanud. Mina ei osalenud projekti planeerimisfaasis ning ei olnud osaline ka uuringu disainis, kuid viisin läbi intervjuud Setomaa koolide õpilaste ja õpetajatega. Seetõttu ei käsitle ma kvalitatiiv- ja kvantitatiivuuringuid ka enda magistriprojekti metodoloogilises peatükis, kuna uuringut läbi viies ei teadnud veel, et sellest saab minu magistriprojekti osa. Sellegipoolest on intervjuude ja kvantitatiivuuringute tulemused mõjutanud magistriprojekti fookust ja tulemust ning väärivad seetõttu eraldi tähelepanu. Lisaks on oluline teada, milliste väljakutsetega peab arvestama kui magistriprojekt hõlmab endas haridusasutuste ning laste ja noorte kaasamist.

Uuringu uurimisküsimused:

1. Milline on õpetajate ja õpilaste meelsus kohaliku keele ja kommete suhtes?

2. Kui palju kasutatakse vastaja lähikonnas piirkonnakeelt?
3. Kui tihti ja millistes olukordades vastaja piirkonnakeelt kasutab?
4. Milliste traditsiooniliste tegevustega vastajal kokkupuude on olnud ja millisel määral?
5. Milliste traditsiooniliste tegevustega vastaja on koolis kokku puutunud?
6. Milliseid kohalikke pühi ja kombeid vastaja kodudes peetakse?
7. Millistest omakultuuriga seonduvast teemast soovib vastaja rohkem teada saada (sh rahvalaul, keel, tantsud, pillimäng, pühad, toidukultuur, käsitöö, loodus)?
8. Kas ja millise kultuuriruumiga vastaja enim joondub (võro, seto)?

Kvantitatiivne uuring viidi läbi veebiküsitluste abil ning oli anonüümne, kuid õpilastel ja õpetajatel oli võimalus jätta oma kontakt kui nad on huvitatud intervjuudel osalemisest. Veebiküsitlus viidi läbi koolides ning sihtrühm olid õpetajad ja III kooliaste. Koolidele jäi vabadus otsustada, kas kaasata kõiki III kooliastme õpilasi või jagada veebiküsitluse linki vaid mõnedele klassidele. Kvantitatiivuurings osalemiseks küsiti lapsevanemalt nõusolek taasesitamist võimaldaval kujul. Lapsevanem võis nõusolekut väljendada õppeinfosüsteemis, e-kirja teel või allkirjastatud paberil. Lapsevanematelt nõusoleku saamine uuringus osalemiseks jäi koolide korraldada ning nõusolekut indikeeris küsimustiku täitmine.

Kvalitatiivne uuring toimus grupiintervjuudena kõikide pilootasutuste õpetajate ja õpilastega. Kvalitatiivuuringsusse sai kaasata vaid neid õpilasi ja õpetajaid, kes olid veebiküsitluses enda kontakti meile jätnud. Minu ülesandeks sai läbi viia intervjuud Setomaa õpetajate ning õpilastega. Sealjuures proovisin silmas pidada, et võimalusel oleksid kaasatud õpetajad ja õpilased igast õppekohast.

2.3.2 Väljakutsed intervjuude kokkuleppimisel

Meie eesmärk oli teha kokku neli intervjuud, kaks õpetajate gruppidega ja kaks õpilaste gruppidega. Idee oli koondada ühte rühma Meremäe ja Obinita õppekohtade õpetajad ning teise rühma Värskä ja Mikitamäe õppekohtade õpetajad. Õpetajate rühmadesse olid koondatud nii lasteaedade kui koolide õpetajad. Suurim väljakutse oli ühise aja leidmine, mis sobiks ühtviisi nii koolide- kui lasteaedade õpetajatele. Pöördusin kokku üheksa õpetaja poole, viis neist Värskä-Mikitamäe kandis ning neli olid Meremäe-Obinita kandis. Kahele õpetajale ei sobinud väljapakutud aeg ning mõlemas intervjuugrupis oli üks

õpetaja, kes kokkulepitud päeval kohale ei tulnud. Paraku ei olnud võimalik intervjuuaegu panna klappima lasteaiaõpetajatega, sest nende tööaeg on väga fikseeritud.

Noortega intervjuude kokkuleppimise faasis ilmnis üsna ruttu, et hoolimata kontaktiks jäetud e-maili aadressidele puuduvad mul reaalsuses toimivad kanalid, mille kaudu noortega kontakti saada. E-kirja kirjutamine tundus liiga formaalne lähenemisviis ja mul olid juba eos kahtlused sellise lähenemise õnnestumisprotsendi osas. Mul ei olnud nende noortega usalduslikku suhet, ma olin nende jaoks võõras inimene ning ajalise surve tõttu ei olnud võimalik rakendada paremat strateegiat, kuidas nende noorte poole pöörduda, kes oma kontakti olid jättnud. Intervjuud pidid toimuma oktoobri keskel, sest juba novembris oli vaja esimesel strateegiakoosolekul pilootuuringute tulemusi jagada.

Gruppiintervjuu formaadi tõttu jagasin noored kahte gruppi: ühes olid Meremäe ja teises Mikitamäe-Väraska kandi õpilased. Jaotus toimus geograafilise distantsti tõttu: Meremäe ja Väraska vahel on 34 km, bussiliiklus on kehv ning õpilastelt ei saa eeldada intervjuu tegemiseks nii suure distantsti läbimist. Mikitamäe ja Väraska õpilaste ühte gruppi liitmine tundus loogiline, kuna Mikitamäe koolist oli nõusoleku osalemiseks andnud vaid üks noor. Meremäe õppekoha õpilastega sain kontakti üsna kiiresti ning kõik kolm õpilast said lõpuks intervjuul osaleda. Äramärkimist väärrib ka see, et valimisse sattunud õpilaste näol oli tegu aktiivsete, 8.-9. klassi noortega, kelle osalemine seto kultuuri sündmustel oli üsna tavapärane. Väraska-Mikitamäe kandis nii edukalt ei läinud. Neljast õpilasest vastasid kirjale kaks õpilast kellest mõlemad otsustasid osalemisest loobuda. Ma usun, et noorte keeldumist mõjutas lisaks minu kui võõra inimese pöördumisele ka gruppiintervjuu formaat – grupis ei olnud sama kooli ja klassi õpilased. Teiskordselt noortega intervjuusid läbi viies väldiksin võimalusel gruppiintervjuud, kuna see ei ole laste ja noorte kaasamisel kõige edukam meetod (Järv 2024: 44). Sel korral pöördusin oma murega projektijuhi Meel Valgu poole, kes minu ebaõnnestumise järgselt võttis intervjuueeritavatega kontakti leidmise enda peale ning sai lapsevanemana kolme noore nõusoleku.

Intervjuud nii õpilaste kui ka õpetajatega möödusid rahulikult ning intervjuu lõpuks tundsid mõlemad õpilaste grupid ennast minu seltsis vabamalt. Meremäe õpilaste grupiga tekkis intervjuu lõpupoole paaril korral ühine arutelu. Väraska noortega gruppiintervjuu dünaamika nii hästi ei toiminud – noored vastasid kõikidele mu küsimustele, aga oli tunda, et gruppiintervjuu ei olnud nende jaoks mugav ning omavahelised mõttevahetused olid harvemad. Nende meelsust aitas tuvastada uuringu disaini põimitud mängulised

küsimused, mille abil oli noortel võimalik oma mõtteid visuaalselt väljendada. (Väide + positsioneerimine ehk nn “kapsamäng”, vt Lisa 1). Need küsimused aitasid kaasa ka omavaheliste mõttevahetuste tekkimisele.

Paraku polnud intervjuusid ammendavaks valimiks piisavalt ning metoodika ei võimaldanud intervjuuerida noori, kellele kohalik kultuur üldse huvi ei pakuks. Uuringust tuli välja, et paljudel õpilastel ja õpetajatel on huvi kohaliku kultuuri vastu. Suur osa õpetajaid suhtusid kohaliku kultuuri tutvustamisse koolis väga positiivselt, ent arvamused läksid lahku piirkonnakeele kasutamise osas. Intervjuust Setomaa õpetajatega selgus, et vähemalt ühel õpetajal on mure, et kui koolis lapsi piirkonnakeeles õpetada siis see mõjub pikas perspektiivis negatiivselt nende eesti keele riigieksami sooritamise võimekusele. Piirkonnakeele ja eesti kirjakeele võrdleva tutvustamise osas oli suhtumine leebem. Kohaliku kultuuri õpetamisel koolitundidesse lõimituna joonistus suurima väljakutsena välja see, et ligi pooled kooliõpetajatest Setomaal on sisserännanud ning pärit mõnest teisest Eestimaa piirkonnast. Seega nende teadmised kohaliku keele ja kultuuri tutvustamisel ei ole piisavad. Mitmed õpetajad nii Võro- kui Setomaal on ka topelidentiteediga (võro-seto) ning ei oska seetõttu positsioneerida kumba kultuuriruumi nad siis õieti kuuluvad ja mida on neil paslik enda teadmiste ja kogemuste põhjal õpilastele vahendada. Viimane mure või ebakindlus tuleb eriti teravalt esile piirkonnakeele puhul – õpetajate mõtteavaldustest ilmnes, et keelenüansside erinevust seto ja võro keele puhul pannakse väga tähele ning ootused, et õpetajad räägiksid lastega just selle piirkonna keeles kus nad õpetavad, on väga kõrged.

Õpilaste perspektiivist joonistus välja, et pea kõigil õpilastel on huvi oma kodukandi kultuuri vastu, kuid eriti huvitas neid oma küla ja perekonna ajalugu. Kvantitatiivuuringu ilmnemise teemavaldkonnad, mis õpilastele rohkem huvi pakuvad ning intervjuude kaudu saime sellele kinnitust. Setomaa õpilased leidsid üsna üksmeelselt, et muusika ja käsitöövaldkonnas pakutakse neile koolis piisavalt palju teadmisi. See pole iseenesest üllatav, sest rahvarõivad ja kombestik setode identiteedis kesksel kohal (Eichenbaum, Pajusalu 2001, viidatud Koreinik 2025: 213 kaudu). Setomaal on elujõuline rahvarõivaste valmistamise komme ning Setomaa koolide käsitööõpetajad on ühtlasi ka Seto Käsitöö Kogu liikmed. Lisaks on pärimuskultuur Setomaal tugevalt seotud kohaliku muusikaga – Setomaa Muusikakool on samuti järjepidevalt tööd teinud selle nimel, et pärimuslik pilliõpe oleks piirkonnas heal tasemel. Küll kinnitasid noored nii Setomal kui Vana-Võromaal, et nende teadmised kohalikust toidukultuurist, ajaloost ja loodusest on

nõrgemad ning need on valdkonnad mille kohta võiks uusi teadmisi saada. Noored tõid esile, et nad ei sooviks tunniplaani eraldi seto keele tunde, sest kohalikku keelt oleks loomulikum omandada lõimitud õppe käigus.

Eeltoodud intervjuudest saadud sisend mõjutas otseselt magistriprojekti sisuloomet ning metodoloogilisi valikuid. Eelnevalt õpilaste ja õpetajate huvi kaardistamata on võimalus luua õppematerjal, mis ei vasta sihtgrupi vajadustele. Lisaks annab intervjuude läbiviimise refleksioon väärtuslikku teavet väljakutsetest, mis võivad ette tulla omakultuuri lõimimise teekonnal. Isiklikus plaanis õppisin tänu eelnevale kogemusele kui oluline on noortega uuringuid läbi viies eelnevalt läbi mõelda nende kaasamise protsess.

3. Teoreetilised lähtekohad

Teooriapeatükis annan ülevaate vaimse kultuuripärandi konstruktivistlikust käsitlusest ja vaimse kultuuripärandi mõistest. Seejärel käsitlen kultuuripärandi representatsioone, lähtudes arusaamast, et ka käesolevas magistriprojektis loodud õppematerjal on üks pärandi esitusviisi. Kolmandaks avan kaasaegse pärandihariduse rolli ja põhimõtted, mida rakendati projektis “Umakultuur mi ümbre” ning millest lähtub ka „Piimast sõirani“ õppematerjal.

3.1. Vaimne kultuuripärand

Termin vaimne kultuuripärand sündis materiaalse kultuuripärandi vastandina – ehk kui materiaalse kultuuripärandi kontekstis peame silmas füüsilisi esemeid, siis vaimne kultuuripärand on oma olemuselt see, mis jääb sellest tõlgendusest väljapoole (Smith 2025: 14).

Antud magitriprojektis lähtusin kultuuripärandi konstruktivistlikust käsitlusest. Laurajane Smithi järgi on kultuuripärand protsess – pärand pole niivõrd “ese”, vaid kultuuriline ja sotsiaalne protsess, see hõlmab endast aktiivset mäletamist mille abil luuakse viise oleviku mõistmiseks ja sellega suhestumiseks (Smith 2006: 2). Ajalooliselt on materiaalse kultuuripärandi säilitamine olnud seotud volitatud institutsioonide ja ekspertidega. Teisalt on materiaalse pärandi säilimine otseselt seotud ka oskuste ja teadmistega, mida selle säilitamiseks vaja läheb (Smith 2006: 44, 51). Seega ei saa me vaimsest kultuuripärandist rääkides jätta materiaalsel pärandil tähelepanuta (ja vastupidi) – need omavahel tugevalt seotud. Igasugune kultuuripärand (sh materiaalne) oma olemuselt vaimne kultuuripärand, kuna ka esemete, kohtade ja maastike jm füüsiliste representatsioonide puhul on nende tähendus ja väärtus otseselt seotud minevikust pärinevate teadmiste, identiteedi ja väärtushinnangutega (Smith 2006: 56).

Vaimne kultuuripärand on kuuluvustunde ja identiteediloome seisukohast äärmiselt oluline. Pärand muutub sellise käsitluse puhul vahendiks, mida kasutatakse identiteedi rõhutamiseks ning enda vaadete ja väärtushinnangute toetamiseks. Selles kontekstis on pärand pigem tunnetuslik ning ei tugine vaid ajaloole ja faktidele. Kristin Kuutma toob välja, et pärandist võib saada vahend, millega kinnistada või ümber lükata ühiskonnas levinud arvamusi – traditsioonidele rõhumisega üritatakse pidevalt ellu viia poliitilisi

eesmärke. Päränd on pidev valikute jada – aktiivse mäletamise kõrval on sama oluline ka aktiivne unustamine. Iga minevikku esindav konstruktsioon on valik, mille käigus otsustatakse milline versioon minevikust väärib säilitamist ja milline mitte. Pärändit taasluuakse pidevalt, et anda edasi kindlat ajaloolist narratiivi eesmärgiga toetada inimeste enesekuvandit ja toetada nende eesmärke. Erinevalt konnotatsioonist, mida sõna “päränd” kannab on see tugevalt olevikuga seotud, minevik on “materjal”, mida kasutatakse tuleviku kujundamiseks ja loomiseks. Minevikku säilitades kureeritakse sellest pidevalt sellist versiooni, mis inimesi olevikus toetab. (Kuutma 2013: 4-14, Kuutma 2010) Sealjuures on nii materiaalse kui vaimse kultuuripärändi säilimise puhul tähenduse taasloomine oluline, et muuta päränd inimestele oluliseks ja väärtuslikuks ka tänapäeva kontekstis – kultuuripäränd eksisteerib ainult siis, kui teda sellisena tunnustatakse (Achille, Fausta 2022: 2580). Kultuuripäränd ei ole passiivne mineviku säilitamise püüdlus, vaid aktiivne protsess, mille käigus tehakse valikuid, milliseid esemeid ja kombeid minevikust säilitatakse. Selle eesmärk on luua ja kinnistada väärtusi, mis toetavad inimeste identiteeti olevikus (Harrison 2013: 4).

Pärändi konstruktivistlik käsitlus peegeldub selgelt ka UNESCO 2003. aasta konventsioonis, mille kohaselt on vaimne kultuuripäränd – “tavad, esitus- ja väljendusvormid, teadmised, oskused ja nendega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid, mida kogukonnad, rühmad ja mõnel juhul üksikisikud tunnustavad oma kultuuripärändi osana. Vaimset kultuuripärändit, mida antakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale, loovad kogukonnad ja rühmad pidevalt uuesti, mõjutatuna oma keskkonnast, loodusest ja ajaloost, vaimne kultuuripäränd annab neile identiteedi ja järjepidevuse tunde ning edendab seeläbi ka kultuurilist mitmekesisust ja inimeste loometegevust. Konventsiooni kohaldamisel arvestatakse ainult sellise vaimse kultuuripärändiga, mis on kooskõlas inimõigusi käsitlevate rahvusvaheliste dokumentidega, kogukondade, rühmade ja üksikisikute vastastikuse austuse nõuetega ja säästva arengu nõuetega.” (UNESCO 2003, artikkel 2) Eelnevast tsitaadist ilmneb, et kultuuripärändina väärtustatakse rahvusvahelisel tasandil vaid sellist pärändit, mis ühtib tänapäevase väärtusruumiga.

Antud magistriprojekti käsitlen ka loodud õppematerjale pärändi representatsioonina, analüüsid, kuidas valikud ja praktilised kompromissid mõjutavad seda, kuidas pärändit õppijatele vahendatakse. Video sõirategemisest on hea võimalus vaimse kultuuripärändi protsesside vahendamiseks, kuna pärändioskuste hulka ei kuulu ainult kohupiimajuustu valmistamine, vaid ka sellele eelnev protsess, mis algab tooraine hankimisega. Protsessi

mudeldamine annab õpilastele ülevaate, kuidas mitte ükski pärandoskus ei ole oma olemuselt isoleeritud, vaid sõltub paljudest teistest teadmistest ja oskustest.

3.2. Kultuuripärandi representatsioonid

Kultuuripärandi representatsioonide puhul on samaaegselt olulised nii pärandi esitamine kui ka pärandi loomine. Stuart Hall toob välja, et representatsioonid tuginevad alati olemasolevatele kultuurikoodidele, representatsiooni mõistega käib kaasas poliitiline laetus ning see eeldab vastuvõtja olemasolu. Representatsioonid on osa tähendusloomest ja neid vahendatakse iga sotsiaalse suhtluse käigus. Sealjuures ei ole representatsioonid info edastamisel ühesuunalised, vaid eeldavad aktiivse vastuvõtja olemasolu. Tähendus konstrueeritakse dialoogi käigus, see ei ole vaikumisi olemas. (Hall 1997: 3-28) Ühtlasi annab tähendus inimestele identiteedi ja kuuluvustunde ning on seetõttu seotud küsimusega kuidas kultuuri ja pärandit inimgruppide identiteedi toetamiseks kasutada saab. Vaimse kultuuripärandi representatsioonid võivad seega pidada aktiivseks protsessiks, mille käigus tähendusi luuakse tähendusi keele, sümbolite ja sotsiaalsete praktikate abil. Eelneva valguses on loomulik, et aja jooksul on jõutud järeldusele, et pärandi säilitamisel on olulisem pärandi vahendajate ja kultuuripärandi loomuliku keskkonna hoidmine ja toetamine, mitte pärandiobjektide enda kaitsmine. Pärandi vahendajad ei ole lihtsalt pärandi kandjad ja edasiandjad, vaid tegelevad alati aktiivselt representatsioonide loomisega (Kirshenblatt-Gimblett 2004: 53, 58).

Vicki Allen toob esile, et vaimse kultuuripärandi kontekstis on kultuurimälu oma olemuselt mineviku kultuuriline representatsioon. Sarnaselt pärandi konstruktivistlikule käsitlusele luuakse minevikust representatsioon tänapäevase tõlgenduse ja esitusviisi kaudu. Kuigi pärandi puhul puutume paratamatult kokku minevikust pärinevate esemete ja praktikatega, siis kultuurimälul on suur roll oleviku kujundamisel ja mõtestamisel. Vaimse kultuuripärandi representatsioonide käigus tehakse paratamatult valikuid, unustades teatud kultuurilised praktikad ja võimendades sealjuures neid, mis toetavad paremini olevikku sobituvat kultuurilist identiteeti. Kultuuripraktikate säilitamisel lähtutakse olevikus domineerivast väärtusruumist – kõrvale jäetakse praktikad, mis lähevad tugevalt vastuollu tänapäevase moraali ja/või seadustega. Tähendus on kultuuripärandi representatsioonide seisukohast miski, mida saab pidevalt taastada, analüüsida ja vajadusel ümber mõtestada. (Allen 2023: 5-8)

Taoline tähenduste pidev taasloomine kiirelt muutuvast ühiskonnas on loonud olukorra, kus pärandi säilimine sõltub üha enam teadlikust representeerimisest, sest valdavalt on pärandi algupärane keskkond muutunud. Vajadus kultuuripärandi representatsioonide järele on märk modernistlikust kapitalistlikust ühiskonnast, kus aja jooksul on mitmete vaimse kultuuripärandi praktikate loomulik keskkond kadunud, kuigi pärandit on ometi oluliseks peetud. On toimunud huvitav nihe, kus pärandi representatsioonide abil hoitakse pärandit ühest küljest elus, ent teisalt on see kaugenenud oma “autentsest” ja “loomulikust” traditsioonilisest keskkonnast. (Kirshenblatt-Gimblett 2004: 52-65) Pärandi representatsioonid ei piirdu niisiis vaid vaimse kultuuripärandi taasesitamisega, oluline roll on ka füüsilisel keskkonnal.

Esemel toimivad meediumina vahendadamaks minevikku oleviku kontekstis. Tegemist pole pelgalt objektidega, vaid sümbolitega, mille representatsioon sõltub otseselt ümbritsevast tähendusruumist. Esemel endil on harva fikseeritud ja muutumatu tähendus, need saavad omale tähenduse vastavalt kontekstile ja selle kuidas inimesed neid oma igapäevaellu lõimivad (Hall 1997: 3). Esemel võivad esindada vastavalt kontekstile ja tähendusruumile grupi identiteeti, kindlat ajaperioodi või väärtushinnanguid ja nende tähendus võib sealjuures muutuda (Allen 2023: 3-7).

Kultuuripärandit tutvustavad õppematerjalid on samuti oma olemuselt representatsioonid. Tegemist on pärandi esitus- või esitlusviisiga, milles on paratamatult tehtud valikuid, et rõhutada teatud elemente, mis aitavad pärandit vahendada. Mõned neist valikuist võivad olla teadlikult rõhutatud (käesoleva magistriprojekti puhul keelekasutus, rahvarõivaste kandmine, keskkond), teised võivad olla seotud kompromisside tegemisega või mõnede teiste seoste vältimise sooviga (minu töö kontekstis esemete valik). Taolises tähendusloome protsessis on õppematerjal pärandihariduse instrument, mis aitab vahendada vaimset kultuuripärandit eesmärgiga toetada õpilase identiteediloomet ja kultuuriteadlikkust.

3.3 Pärandiharidus ja pärandiõpe

Kultuuripärandit vahendavaid ja pärandiharidusega tegelevaid asutusi on mitmeid. Pärandi säilitamine hõlmab selle edasiandmist nii formaalse kui ka mitteformaalse hariduse abil (Seljamaa 2025: 184). Kultuuripärandi vahendamise ja õpetamisega tegelevad näiteks kohalikud käsitööseltsid ja mittetulundusorganisatsioonid, koolid, rahvamajad kui ka

muuseumid. Kuigi pärandiharidusega tegelevate asutuste hulk on mitmekülgne, siis eriti huvitav on pärandihariduse arengut vaadelda muuseumide kontekstis. Muuseumide fookus on viimase paarikümne aasta jooksul muutunud materiaalse kultuuripärandi säilitajatest üha enam selle vahendajateks. Sealjuures on metoodiliselt liigutud pärandi õpetamiselt (*teaching heritage*) pärandi abil või pärandiga õpetamisele (*teaching with heritage*). See on strateegiline didaktiline samm mille abil muuta pärand õppijate jaoks oluliseks. Eesmärgiks on seostada pärandit tänapäevaste teadmistega, kasutades põlvkondadevahelisi ja aktiivõppe meetodeid, et pärandi vahendamine sarnaneks võimalikult kogukonnas loomulikult edasiantud õpetamismetoodikale (Seljamaa 2025: 184-185).

Need põhimõtted on välja toodud ka rahvusvahelises pärandihariduse ainetundidesse lõimist tutvustavas õppematerjalis (UNESCO Resource Kit 2021), kus tuuakse näiteid selle kohta kuidas saab pärandi abil õpetada igapäevaelu tegevusi. Kõige edukamalt toimub õppimine siis, kui lapsed näevad, et õpitav on ka reaalses elus rakendatav ning seda pärandi abil õpetamine (*teaching with heritage*) mudeldabki. (Vaimse) kultuuripärandi õpetamise puhul pole paraku ühte metoodikat, mis sobiks ühtviisi kõikidele erinevatele kogukondadele (Labrador 2022: 19), ent pärandit õppetöösse lõimides on võimalik lähtuda sarnastest põhimõtetest ning silmas pidada järnevid pärandihariduse trende.

1) Üleminek pärandi õpetamiselt pärandiga ja pärandi heaks õpetamisele – see muutus näitab, kuidas pärandiharidust mõistetakse ja rakendatakse. Eesmärk on asendada traditsioonilised autoriteedipõhised ja objektiivsed õppimisviisid dünaamilisema teadmiste omandamise metoodikaga. Haridusmaastik liigub üha enam faktiliste teadmiste väärtustamiselt pädevuste ja teadmiste rakendamise poole, mis annab õpetajale klassiruumis suurema vabaduse pärandi lõimimiseks õppetöösse. Pärandihariduses saab eristada kolme tüpoloogiat (Copeland 2006 - viidatud Labrador 2022 kaudu): pärandi õpetamine, pärandiga õpetamine (lõimimine) ja pärandi jaoks õpetamine (*education for heritage*). Viimast võib näha kui kahe esimese tagajärge – andes õpilastele teadmisi nende kohaliku kultuuripärandi kohta ning tugevades nende paikkondlikku identiteeti on tulemiks kohaliku kultuuripärandi väärtustamine ja hindamine ning kriitilise mõtlemise arendamine. Kohaliku kultuuri tundmine on eraldi välja toodud ka Eesti põhikooli riiklikus õppekavas üldpäevuste all (PRÕ 2011: § 4.4.1).

2) Põlvkondadeülese õppimise rakendamine – vaimse kultuuripärandi õpetamises on põlvkondadeüleisel informatsiooni edasiandmisel olnud keskne roll kultuuripärandi

säilitamises. Tegemist on kogemusliku ja koostööpõhise õppimisprotsessiga, mille käigus rõhutatakse, et õpilane ei ole lihtsalt passiivne teadmiste vastuvõtja, vaid tal on informatsiooni sünteesimisel ja vastuvõtmisel oma roll. Õpilane võtab ühel hetkel vastu otsuse, milline osa vaimsest kultuuripärandist väärneb edasiandmist ja milline mitte. Informatsiooni edasiandmine on rekonstrueerimisprotsess, mille käigus toimub areng ja mõningad teadmised jäävad pärandamistsüklist kõrvale. Samas paraneb aktiivõppe meetodeid kasutades informatsiooni omastamise võimekus. Õpetaja saab kogemusliku õppimise meetodeid kasutades suurendada institutsionaalses haridusasutuses vaimse kultuuripärandi õppimist nõ loomulikul moel.

3) Kultuuritundliku pedagoogika edendamine – eesmärk on austatada marginaliseeritud kogukondade vaimset kultuuripärandit, mis käsitleb kultuurilisi erinevusi väärtuse, mitte puudujäägina. Selle lähenemise alusel võetakse hariduses arvesse kohalikku konteksti ning rakendatakse seda aktiivselt õppetöös. Lisaks aitab pärandiga õpetamine laiendada õpilaste arusaama kohalikust kultuuripärandist, eriti kui tegu on piirkonnaga, kus kultuuriruumi representatsioon on teatud valdkondades väga tugev (nagu pilootuuringust selgus, siis Setomaal rahvamuusika, kohalik käsitöö ja rahvarõivaste kandmine).

4) Vaimse kultuuripärandi sidumine kestliku arenguga – antud trend ühtib ÜRO kestliku arengu edendamise eesmärkidega, võttes samas arvesse kohalikku konteksti ja ajaloolisi praktikaid. Vaimse kultuuripärandi säilitamine on selles kontekstis ühtlasi säästva arengu saavutamise vahend kui ka eesmärk – kultuuripärandi rakendamine aitab kaasa sotsiaalse heaolu, kvaliteetse hariduse ning keskkonnakaitse edendamisele. (Labrador 2022: 20-29)

UNESCO õppematerjalides (UNESCO Resource Kit 2021) välja toodud põhimõtted ühtivad suurel määral ka projekti “Umakultuur mi ümbre” raames koostatud Strateegia “Omakultuur meie ümber”. Strateegia sai koostatud projekti strateegiakoosolekute käigus kogutud mõtete põhjal, kus koolitajate toel toimusid arutelud kohalike õpetajate ning haridustöötajatega, et välja selgitada parimad omakultuuri õpetamise praktikad. Tegu on eestikeelse dokumendiga, mida saavad haridusasutused ka väljaspoolt projektipiirkonda kohaliku kultuuri haridusellu lõimimiseks aluseks võtta. Lähtusin Strateegia põhimõtetest (vt. Joonis 1) ka enda magistriprojekti praktilise osa koostamisel. „Piimast sõirani“ õppematerjal püüab modelleerida traditsioonilise sõiravalmistamise protsessi ja rakendada pärandiga õpetamise lähenemist, lähtudes Strateegias väljatoodud põhimõtetest nagu

põlvkondadeüleline õpe, igapäevasus, uurimuslikkus ja lõiming. Lisaks annab õppematerjal lastele ja õpetajatele lähtuda ka huvipõhisusest – grupitegevuste käigus on õpetajatel tihti keeruline igat õpilast protsessi kaasata ning tegevustest vähem huvitatud õpilastel on võimalik protsessi eemalt jälgida.

Joonis 1. Omakultuuri haridusellu lõimimise põhimõtted. Väljavõte Strateegiast “Omakultuur meie ümber” 2025.

4. Meetodid

Toiduteema alaesindatus lastele suunatud õppematerjalides ja õppetegevustes tuli välja projekti pilootuuringust ning on aja jooksul välja toodud teistes ka uurimistöodes (Hörn 2012, Keerpalu 2023). Noorte huvi kohaliku toidukultuuri vastu ilmnes nii Vana-Võro- kui Setomaal tehtud kvantitatiivuuringutes ja intervjuudest. Sealjuures on piimatoidud ja sõir Setomaad ja Vana-Võromaad ühendav toidupäränd⁵, seega tundus, et tegemist on teemaga, mida saab teatud määral ühiselt käsitleda. Kuna projekti “Umakultuur mi ümbre” raames oli plaan tõsta pärandkultuuri lõimimist⁶ üldainetundidesse, pidi materjal seda peegeldama. Lõimitud õppe idee ühtib ka UNESCO vaimse kultuuripärandi õpetamise juhisega (UNESCO Resource Kit 2021) kus eristatakse pärandi õpetamist (*teaching about heritage*) pärandiga õpetamisest (*teaching with heritage*) kui ka moosamate õpikäsitlustega.

Traditsioonilise sõira valmistamine ei ole isoleeritud oskus vaid sarnaselt paljudele elava pärandi elementidele on seotud paljude teiste teadmistega alates loomapidamisest kuni toidutehnoloogiani välja. Siin kohtuvad mitmed erinevad oskused ja teemad, mida saab koolis käsitleda nii ajaloo-, pärimusõppe-, eesti keele-, tehnoloogiaõppe- kui ka loodusõpetuse- ning matemaatikatundide kontekstis. Eraldi väljakutse tekib loomapidamise ja lehma lüpsmise vahendamise osas, kuna tõenäoliselt pole enamus lapsi varem vahetult lehma näinud. Värska Talumuuseumis on koht, kus külastajal on võimalik taluloomi, sh lehma, kohapeal näha. Muuseum pakub lisaks loomade tutvustamisele või- ja sõiravalmistamise programmi, ent asukoha tõttu jääb see paljudele õppeasutustele kättesaamatuks. Lisaks pole võimalik traditsioonilise sõiravalmistamise mitmepäevast tervikprotsessi praktilistel põhjustel muuseumis külastajateni tuua: muuseumi lahtiolekuaegadel pole võimalik pealt näha lehmälüpsi ning sõira teekond koos kohupiimavalmistamisega, alates lehmälüpsist kuni lõpp-produktini, on liiga pikk, et seda ühe muuseumitunni raames käsitleda. Kombineerides audiovisuaalseid ja esemepõhiseid meetodeid on võimalik neid teemasid aga klassiruumis vahendada. Ühtlasi aitab minu loodud õppematerjal luua silda formaalse (kool) ja mitteformaalse (muuseum) hariduse institutsioonide vahel.

---

⁵ Sõira olulisus Setomaal ja Vana-Võromaal on nähtav ka Rahvakultuuri Keskuse vaimse kultuuripärandi nimistu sissekannetes: 1) Sõira tegemine Vana-Võromaal (Eichenbaum, Tomba 2010) ja 2) Seto toidukultuur (M. Sarv, Ö. Sarv 2014).

⁶ Projekti “Umakultuur mi ümbre” raames kasutame *teaching with heritage* meetodist kõneledes väljendit lõimitud õpe mida kasutan ka edaspidi väljendi “pärandiga õpetamine” asemel.

Antud peatükis keskendun magistriprojektis kasutatud meetoditele. Esimeses alapeatükis tutvustan audiovisuaalsete õppematerjalide kasutamist õppetöös ning millised võimalused ja väljakutsed nende rakendamisel formaalses õppekeskkonnas kaasnevad. Muuhulgas keskendun ka sensorsete kogemuste loomise olulisusele. Teises alapeatükis tutvustan esemepõhiste meetodite rakendamist pärandihariduses ning millisel moel need kombineerides audiovisuaalsete meetoditega õppimist toetavad. Kolmandas alapeatükis tutvustan tegevusjuhendit kui õppematerjali pärandihariduses, mis on eelkõige õpetajat klassiruumis toetav materjal.

4.1. Audiovisuaalse õppematerjali disain ja sensoorne etnograafia

Audiovisuaalset õppematerjali luues on oluline välja selgitada milliseid pedagoogilisi printsiipe kasutada video loomiseks ehk millised videod on edukaks õppimiseks parimad. Esimene samm on välja selgitada video eesmärk, seejärel saab kindlaks teha parima meetodi. Projekti eesmärgiks oli jäädvustada ja näidata vanu töövõtteid ning tutvustada lastele kohalikku toidukultuuri. Kui lähtuda Winslett'i (2014) koostatud uurimusest joondub selle eesmärgiga kaks võimalikku videostiili: 1) "**kärbes sein**" mis on miniaalse sekkumisega ja lavastamata video. Üldiselt käib selle meetodiga kaasas ka praktika kus filmitav ei teadvusta, et teda filmitakse ning suhtlust publikuga ei toimu; 2) *provide exemplars* e. **too eeskujud** mis teadvustab vaataja kohalolu ning kus videos figureeriv inimene on pidevalt oma publikuga dialoogis. Viimase lähenemise eesmärk on ka innustada vaatajat läbi viima samasuguseid tegevusi nagu filmitav teeb. (Winslett 2014: 489-492) Minu meetodika navigeerib nende kahe stiili vahepeal. Kuigi filmitav olukord on minu poolt tekitatud ja toimunud vastavalt minu soovidele siis tegevuste käigus on improviseeritud.

Josef Buchneri artikli kohaselt on hariduslike videote loomisel võimalik lähtuda veel järgmistest põhimõtetest:

1) **kombineeri visuaalne materjal kõnega**. Hariduslik materjal ei tohiks suurendada kognitiivset koormust mistap õppimine visuaalsete abivahenditega on üldiselt efektiivsem kui nt ainult teksti lugemine või jutu kuulamine. Ka ainult visuaalne materjal ei ole nii mõjus kui audiovisuaalne. Hariduslike videote puhul on kõige efektiivsem kuulata kedagi kõnelemas ning mitte kasutada liiga palju teksti.

2) **Välldi segajaid**, õppevideo on mõjusam kui see on lihtsa ülesehitusega ning pole kasutatud liigselt efekte. Soovitatakse vältida ka taustamuusikat ning -müra. Samuti peaks õppevideos vältima igasuguse mitteolulise või kõrvalise info edastamist. Emotsioonid aitavad õpitavat materjali omandada.

3) **Haridusliku sisuga video peab olema lühike**, optimaalne pikkus on mõningate uuringute kohaselt kuni kuus minutit. Proovisin ka enda videote loomisel sellest põhimõttest võimalusel lähtuda, kuid mõningate tegevuste puhul (nt sõiravalmistamine) pidin loobuma optimaalsest pikkusest protsessi tervikliku edasiandmise nimel. (Buchner 2018: 2-3)

Üks soovitus haridusliku video tegemiseks oli jagada videod peatükkideks, et vaatajal oleks suurem vabadus navigeerida videos erinevate peatükkide vahel, mis annab omakorda õppijale suurema rahulolu õppimisprotsessis (Buchner 2018: 3). Rakendasin seda meetodit Youtube'i video üleslaadimisel, kus saab videot peatükkideks jagada. Umakultuuri opivara leheküljel tõin iga video juures ajaliselt välja, millal üks tegevus lõppeb ja teine algab.

Audiovisuaalsete materjalide kasutamine klassiruumis on hea viis pärandkultuuri vahendamiseks teemade puhul, mida ei saa vahetult õpikeskkonnas kogeda (sh loomapidamine). Video eelis võrreldes teiste meediumitega (nt tekst, fotod) on see, et audiovisuaalse materjali abil on võimalik edasi anda multisensorseid kogemusi. Howes'i ja Classeni kohaselt on igal kultuuril teatav meelte hierarhia kus osadele aistingutele pööratakse rohkem tähelepanu kui teistele (Howes, Classen, 1991 viidatud Pink'i kaudu 2015: 9). Lääne kultuuriruumis on väga suur rõhk teadmiste omandamisel pandud visuaalsele meelele. Formaalses haridussüsteemis väljendub see selles, milliseid õppematerjale eelkõige klassiruumis kasutatakse – üldiselt toimub õppimine eelkõige visuaalse (sh õpikud ja töövihikud) ning auditoorse (õpetaja kõne) vahendusel. Sensorne pööre etnograafias erineb klassikalisest käsitlest veendumuse poolest, et teadmiste tekitamiseks on võimalik kasutada ka teisi aistinguid (kompimismeel, haistmismeel, maitsmismeel, tasakaalumeel), mis jäävad võrreldes visuaalsete ja auditoorsete meeltega täna õppimiskeskkonnas enamasti tagaplaanile. Christina Grasseni ettepanek visuaalset meelteuuringus rehabiliteerida oli kaasata visuaalset meelt koos teiste meeltega (nt liikumine, kuulmismeel), eesmärgiga rõhutada, et visuaalne meel ei vastandu oma olemuselt teistele meeltele, vaid töötab lahutamatu koos inimese teiste meeltega. (Grasseni 2007, viidatud Pinki kaudu 2015: 11).

Audiovisuaalsete materjalide kasutamise eelis on see, et ka teiste inimeste sensoorse kogemuse nägemine tekitab kehas füüsilise reaktsiooni (Simmel 1997 viidatud Pink'i kaudu 2015: 17) ning laiendab seeläbi inimeste teadmiste välja. Meeled ei ole teineteisest isoleeritud vaid töötavad pidevalt teineteist mõjutades – tegevuste nägemine ja kuulmine võib vallandada sensoorse aistingu mis on seotud ka nt haistmise ja maitsemeelega või puudutuse tundmisega (Gibson 1994, viidatud Pink'i kaudu 2015: 30). Eestkätt on selliste tajude vallandajaks inimeste varasem kogemuste pagas ehk mälu – olles varem tundnud lüpsisooja piima maitset, tekitab vahutava piima pilt ja heli mälestusi, mis on inimese eelnevate kogemustega seotud.

Nii täiskasvanute kui ka laste puhul on audiovisuaalsetel materjalidel potentsiaal tekitada tugevaid sensoorseid elamusi, mis võivad luua vaatajas tunde, justkui ta viibiks ise videos kujutatud maailmas. Need sensoorsed elamused tuginevad mälule ehk inimeste varasemale elukogemusele. Lastel ei ole aga täiskasvanutega sarnast kogemuste pagasit – nähes videos, kuidas taldrikule kallatakse soe sõir, ei kangastu neile varasema kogemuse puudumisel sooja sõira maitse. Nende kogemuste puudumisel tuleb need luua, mistõttu olen magistriprojektis kombineerinud audiovisuaalseid meetodeid esemepõhise õppega.

4.2. Esemepõhise õppe rakendamine pärandihariduses

Esemepõhine õpe (ingl *object based learning*) on termin, mida kasutatakse eelkõige muuseumihariduses kuid viitab oma olemuselt igasugusele õppimisele, mis kasutab materiaalselt kultuuri õppimise eesmärgil. Kuigi termin ise on üsna uus siis esemepõhise õppe meetodeid on pikalt praktiseeritud – see on loomulik õppimise viis, mida rakendavad inimesed juba imikupõlvest saadik. Esemete abil on inimkonna ajaloo jooksul edasi antud kõige olulisemaid teadmisi. Materjalide ja esemete abil on võimalik edasi anda isegi abstraktsemaid teadmisi, see on muuhulgas üks esemepõhise õppe tugevusi. Lisaks sellele annab esemepõhine õpe õpilastele võimaluse arendada emotsionaalseid oskusi ja empaatiat – esemete abil on võimalik minevikku tunnetada ja emotsionaalse sideme abil õppimiskogemus meeldejäavamaks teha (Ellinghaus, Marsden 2021 viidatud Kreegipuu 2025: 268 kaudu).

Esemepõhise lähenemise valikul mängis kindlasti rolli mu taust muuseumikuraatorina – esemepõhisel õppel põhinevad rändnäitused ja “muuseum kohvis” õppevahendid on muuseumimaastikul tavapraktika (Kreegipuu 2025: 274). Sestap tundsin end

enesekindlamalt mõeldes, et loon “muuseum kohvris” õppevahendit, mitte klassikalist õppematerjali. Teine põhjus, mis toetas esemepõhise lähenemise rakendamist oli see, et füüsilised õppematerjalid on reaalsemad kui digitaalsed. Mõte luua täielikult digitaalne õppevahend tundus võõras, sest digitaalne õppematerjal ei suuda täielikult asendada kontakti päris esemetega (Ellinghaus, Marsden 2021, viidatud Kreegipuu 2025: 268 kaudu). Lisaks eelmainitule on esemepõhine õpe üsna universaalne meetodika, mis on rakendatav kõikide vanusrühmade puhul alates lasteaiast kuni täiskasvanueani (Burritt 2018, viidatud Kreegipuu 2025: 268 kaudu).

Kuigi magistriprojekti käigus loodud õppevideosid võib ka pärandihariduse kontekstis kohelda uuritava esemena, mis aitab laste jaoks keskkonda ja elemente visualiseerida, soovisin sellegipoolest, et lastel oleks antud õppematerjali puhul ka midagi käega katsutavat õpikeskkonnas olemas. Esemepõhise õppe kontekstis defineerime objekti kui midagi, mida saab katsuda. Kuigi esemepõhist õpet saab edukalt rakendada ühe distsipliini siseselt, siis oma olemuselt soosib esemepõhine õpe interdistsiplinaarset lähenemist. Pärandihariduse kontekstis on see positiivne, kuna aitab luua seoseid erinevate esemete ja teadmiste vahel. (Kador 2025: 4-9). Esemete abil saab teoreetilised teadmised, mille vahendame audiovisuaalse õppematerjali abil lasteni, siduda reaalse eluga. Mitmed uuringud kinnitavad, et kui õpilasel on võimalus millegagi personaalselt suhestuda ja õppimise käigus tekib õpitavaga emotsionaalne side, siis ajus tekivad seosed kiiremini ning õppimise protsess on tervikuna palju edukam (Rowe 2002, viidatud Kador 2025: 16 kaudu).

Tänapäeval on haridussüsteemis suur rõhk visuaalsetel õppematerjalidel ning teised meeleorganid jäävad tähelepanuta. Õppimine toimub aga kõikide meelte abil ning teiste meelte suurem rakendamine haridusasutustes aitab pakkuda variatiivsust ning tõsta õpilaste kaasatust (Kador 2025: 13). Kuigi audiovisuaalsed õppematerjalid võivad stimuleerida ka inimese teisi meeli ning tekitada sensoorseid aistinguid, siis lastel ei pruugi olla eelnevaid kogemusi, mis aitaks neil seostada õppevideotes nähtut varasemalt kogetuga. Lähtusin õppematerjale luues eeldusest, et suurel osal lastel puudub lehmälüpsi, lüpsisooja piima joomise ning sooja sõira söömise kogemus. Tõenäoliselt pole paljud lapsed ka kõiki õppematerjalis kasutatavaid esemeid varem näinud ja käes hoidnud. Kuigi õppematerjali füüsiliste esemete ja tegevuste kaudu pole võimalik neid kogemusi autentses keskkonnas kogeda, siis esemepõhine lähenemine annab siiski lastele võimaluse õppematerjali abil

luua endale oma isiklik sensorsete mälestuste pagas, kus lisaks auditoorsetele ja visuaalsetele meeltele on kaasatud ka haistmis-, kompimis- ja maitsmismeel.

Lisaks uute teadmiste tekkimisele muudab esemepõhine lähenemine õppimise lihtsamaks ka nendele lastele, kellel on raskusi nt auditoorse õppematerjali vastuvõtmisel, andes ühtlasi õpilastele rohkem aega infot omas tempos töödelda. (Kador 2025: 13). Esemepõhise õppe rakendamist toetab ka fakt, et kompimismeelt on tänapäeval õppimisprotsessi väga vähe kaasatud, samas kui inimese kompimismeel on võrreldes nägemis- ja kuulmismeelega märkimisväärselt paremad kui nt paljudel loomad (Linden 2015, viidatud Kador 2025: 15 kaudu). Mitme meele kaasamist õppimisprotsessi nimetatakse somaatiliseks ehk kehastunud õppimiseks – tegu on kogemusliku õppimisprotsessiga, mis kujutab endast erinevate meelte abil tajumist, tegutsemist ja reageerimist (Matthews 1998, viidatud Kador 2025: 16 kaudu). Õppimine peab olema kõikide õpilaste jaoks kättesaadav ja seeläbi ka võimalikult paljusid erinevaid meeli hõlmav.

Esemepõhised õpet toetavad ka grupisituatsioonid – igal grupiliikmel on omad oskused, teadmised ja kogemused mida saab grupis teistega jagada. Eriti hästi toimib see meetod õpilaste puhul kellel on erinev sotsiaalne ja kultuuriline taust – grupp teab alati rohkem kui üksikisik (Rowe 2002, viidatud Kador 2025: 14, 187 kaudu). Kollektiivse õppimise toimimiseks peab igal grupiliikmel olema võimalus oma teadmisi edastada. Esemepõhisel õppel on selles mõttes ka omad piirangud – edukaks õppimiseks soovituslik võimalikult väike grupp (ca 10 inimest), mis ei pruugi traditsioonilises klassiruumis alati saavutatav olla. (Kador 2025: 13-14). Kuid maapiirkonna koolide kontekstis, kellele see õppematerjal on suunatud, on pigem probleem klasside täituvuse kui õpilaste rohkusega.

Loodud õppematerjali kontekstis mängivad lisaks esemetele ja videotele olulist rolli ka infot kinnistavad tegevusjuhised, mille hulgas on näiteks retseptid, mis suunavad piimatoitudega seotud tegevusi klassiruumis läbi tegema. Antud kontekstis võib ka toidutegemist klassiruumis käsitleda kui esemepõhise lähenemise. Üldiselt teame, et ese on materjal, millele on antud teatud kuju. Käesoleva projekti abil uurime kuidas materjalist (piim), saab valmistada erinevaid “esemeid” (kohupiim, või, sõir) ning nende tegevuste käigus on võimalik piima elutsüklit klassiruumis jälgida ja kogeda.

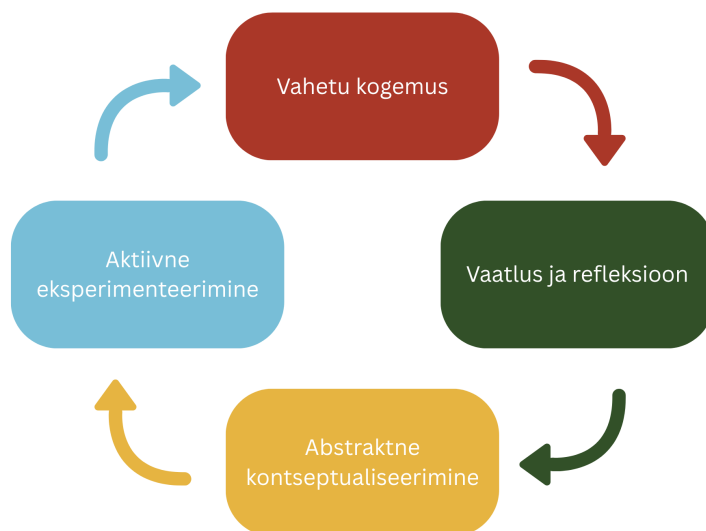
Seetõttu ei anna esemed ja videod üksinda õpetajale piisavalt juhiseid, et nende abil tundi läbi viia. Selleks, et toimuks edukas õppimine, on tarvis teadmisi kinnistavaid tegevusi

ning võimalust õpitut rakendada ja reflekteerida. Selleks, et tuua õpilased passiivsest vaatleja rollist aktiivsesse teadmiste omandamise protsessi, oli vajadus luua tegevusjuhend õpetajatele, mille abil saab õpilastega koos videos nähtud teoreetilised teadmised reaalse eluga siduda (UNESCO Resource Kit 2021: 3). Ideaalis peaksid õpetajal olema eelteadmised esemepõhise õppe algtõdedest ja põhimõtetest (Kador 2025: 14), kuid kuna ei saa vaikumisi eeldada, et kõikidel õpetajatel on kogemus sellist laadi õppematerjalidega, oli tarvis luua neile õppematerjali kasutamiseks tegevusjuhend.

4.3. Tegevusjuhend õpetajatele kui õppematerjal pärandihariduses

Kui antropoloogias nendime, et uurija õpib ka väljal olles terve oma keha abil ning võtab infot vastu kõikide meeltega (mida ei ole sealjuures võimalik teineteisest eraldada või ühte teise suhtes prioritseerida), siis antud tegevusjuhendi kontekstis saavad nii õpetaja kui ka õpilased uurija rolli minna. Erist rõhku tuleb panna sellele, et õpilased saaksid kogu oma kehaga uuritavat kogeda. Esemepõhine õpe toetab oma olemuselt õpilase kogemusliku õppe protsessi: füüsiliste esemete tutvustamine aitab abstraktsetel ideedel muutuda kogemuseks, millest omakorda saab reflekteerimise ja katsetamise abil uus teadmine. Sellist õppimise protsessi on kirjeldanud Kolb (1984) kui kogemusliku õppimise tsükli.

Joonis 2. Kolbi kogemusliku õppimise tsükkel (1984). Kujundus Ode Oras.

Hoolimata sellest, et õppevahendite ja -materjalide puhul on eelistatud mitmekülgne ja loominguline kasutamisevõimalus, soovivad õpetajad tihti siiski, et neil oleks raamistik mille abil etteantud õppematerjale kasutada (Kreegipuu 2025: 277). Videote vaatamine üksinda ei taga, et toimuks edukas õppimine. Digitaalseid materjale kasutatakse täna

hariduses üsna palju ning audiovisuaalse sisu tarbimine on nutiseadmete tõttu lastele harjumuspärane viis uue info omandamiseks. Sellegipoolest ei tähenda digitaalsete õppematerjalide kasutamine digitaalse ületarbimise ajastul, et õppimise kogemus on kindlasti tähenduslik; selle kindlustamiseks on vaja hariduslikke tööriistu, näiteks tegevusjuhise õpetajale (Kreegipuu 2025: 269). Aitamaks õpetajatel audiovisuaalset materjali ning õppematerjali komplektis olevaid esemeid omavahel paremini siduda ning ärgitada refleksiivset ja kogemuslikku protsessi pidin koostama õpetajatele tegevusjuhise tunni läbiviimiseks. Minu loodud tegevusjuhiste eesmärk on eelkõige keskenduda pärandi abil õpetamise metoodikale (*teaching with heritage*) ehk omakultuuri lõimimisele erinevatesse õppeainetesse. Tegevusjuhise sisaldab soovitusi, milliseid tegevusi lisaks videote vaatamisele informatsiooni kinnistamiseks klassiruumis lastega läbi viia. Eesmärk on luua seoseid ajalooliste teadmiste ja tänapäeva elu vahel.

Juhendi koostamisel lähtusin, et sinna oleks põimitud avastusõppe metoodika. Avastusõppe meetod on üks uurimusliku õppe vorme. Uurimuslik õpe on riiklikus õppekavas välja toodud kui loodusainete õppimisel teadmiste kinnistamise eelistatud viis (Õppekava infoportaal: Ainevaldkonnad: 4. Loodusained). Uurimuslikku õpet seatakse loodusteaduste õppimisel esiplaanile, ent seda saab rakendada ka teiste õppeainete ja teemade õppimiseks. Avastusõppe keskendub inimese loomupärase uudishimu toetamisele ja küsimuste küsimisele, ajendades seeläbi õpilasi uusi teadmisi ja oskusi arendama. Metoodika on omakorda hea viis erinevate õppeainete ja teemade omavaheliseks lõimimiseks. Riiklikus õppekavas hõlmab uurimuslik õpe endast vaatlust, küsimuste küsimist/sõnastamist, katsete ning vaatluste tegemist ja saadud andmete põhjal järelduste tegemist. Enda magistriprojekti tegevusjuhise koostades lähtusin kõigist eelnimetatud lähtepunktidest ning lisaks andsin soovitusi, milliste õppeainetesse on veel võimalik tegevusi lõimida.

Juhendi koostamisel lähtusin soovitustest muuta audiovisuaalsed õppematerjalid võimalikult kaasavaks. Uuringud on näidanud, et aktiivne vaatamine tähendab video puhul, et õpilased on video vaatamise ajal kaasatud. Klassikalised moodused kuidas aktiivset vaatamist rakendada on video vaatamise ajal pauside tegemine, video ette ja taha kerimine ning audiovisuaalse materjali peatükkideks jaotamine. (Buchner 2018: 5). Tegevusjuhendit koostades rakendasin seda põhimõtet lisades sinna soovitusi ja teemakohaseid küsimusi, mida õpetaja saab video vaatamise ajal õpilastelt küsida, lähtudes sealjuures avastusõppe metoodika ühest põhilisest soovitusest – küsimuste küsimine.

Kokkuvõtvalt on nii audiovisuaalsed kui ka esemepõhised meetodid käesolevas magistriprojektis kombineeritud selleks, et mudeldada pärimuslikku protessi viisil, mis oleks õpetajatele võimalikult mugav ning õpilastele mitmekülgne ja kaasahaarav. Järgnevas peatükis annan ülevaate, kuidas teoreetiliste ja metodoloogiliste võtete rakendamine antud magistriprojekti praktilises osas õnnestus.

5. Tööprotsessi analüüs

Minu üheks ülesandeks projektis “Umakultuur mi ümbre” sai omakeelsete õppematerjalide loomine. Üheks väljundiks sai traditsioonilist piimandust ja sõiravalmistamist tutvustav õppematerjal, mis võimaldaks koolides toidupärimust õpilastele kättesaadavamaks teha. Õppematerjalide loomisel tuginesin omakultuuri Strateegias välja toodud nõuannetele ning oma varasemale kogemusele. Idee keskenduda toidupärimusele sain nii Vana-Võromaa kui Setomaa õpilaste hulgas tehtud pilootuuringu põhjal, kus väljendati, et toidukultuuri tutvustavaid õppematerjale ei ole piisavalt. Õppematerjalide loomist mõjutas veebikeskkonna Umakultuuri opivara loomine, kuna seal on võimalik jagada audiovisuaalset õppematerjali sidudes selle samas ka teiste olemasolevate õppematerjalidega. Antud magistriprojekti raames olid õppematerjalideks videod, esemed ning tegevusjuhised õpetajatele. Videod filmisin ja monteerisin koostöös Setomaa Muuseumidega, seejärel valisin välja videotega seonduvad esemed ning koostas tegevusjuhendi õpetajatele. Eesmärgiks oli, et lapsed saaksid kogeda sõiravalmistamist kui tervikprotsessi, alates lehmälüpsist kuni sõira valmimiseni. Õppematerjalide loomist kavandasin algselt tegevusuuringuna (kavandamine → prototüüp → piloteerimine → täiendamine), kuid ajalise surve tõttu see ei õnnestunud. Ometi on plaanis piloteeritud õppematerjalide puhul õpetajatelt tagasisidet küsida, kuid võimalikud muudatused antud magistriprojekti ei jõua. Järgnevates peatükkides kirjeldan ja analüüsin õppematerjalide kavandamist, pärandiharidust toetavate esemete valikut, videote filmimise ja monteerimise põhimõtteid ning metoodilisi valikuid tegevusjuhise koostamisel.

5.1. Õppematerjalide loomise idee kujunemine

Oluline osa projekti “Umakultuur mi ümbre” väljundist oli pilootasutustele uute õppematerjalide loomine, mis lähtuksid projekti Strateegias välja toodud põhimõtetest. Projekti käigus kinnistus arusaam, et nii Võro Instituudil kui ka Seto Instituudil on aastate jooksul valminud mitmeid lastele suunatud õppematerjale, kuid õpetajatel puudub neile mugav ligipääs ning neil on keeruline neid seetõttu oma ainetundidesse lõimida. Juba “Vunki Mano” loometalgutel käidi ühe ideena välja võimalus luua õpetajatele ühine veebiplatvorm, kust saaks just omakultuuri tutvustavaid õppematerjale. Iseenesest on olemas juba mitmeid õpetajatele suunatud veebiplatvorme, mis on mõeldud õppematerjalide jagamiseks (Opiq ja E-koolikott), kuid nende platvormide ülesehitus ei

vasta täielikult pärandkultuuri õpetamise vajadustele. Ja mis kõige olulisem: puudub võimalus eristada materjale kultuuriruumi ja piirkonnakeele põhiselt. Projekti raames ei olnud esialgu plaanis uut õppematerjalide veebiplatvormi looma hakata, kuigi eelarve suurus, mis õppematerjalidele oli mõeldud, oleks seda võimaldanud. Projekti käigus ilmnis samas tõsiasi, et õpetajad ei ole juba loodud õppematerjalidega kursis, niisiis tuli 2025. aasta kevadel idee uuesti päevakorda. Seega sai esitatud eelarve muutmiseks taotlus, et osa õppematerjalide loomisele mõeldud eelarvest tuleks suunata uue veebilehe, Umakultuuri opivara, loomisele. Veebilehtede ülalpidamine on projektirahastuse vaatenurgast oma püsikulude tõttu riskantne tegevus, mistap tuli eelarve muudatusettepanekut tehes esitada jätkusuutlik lahendus. Veebilehe halduskulud jäid Võro Instituudi kanda, kuid sisu täiendavad nii Seto kui Võro Instituudi töötajad. Ühise arendustöö tulemusel sündis struktureeritud platvorm, kus materjalid on eristatavad kultuuriruumide, ainevaldkondade ja kooliastmete põhiselt.

Platvormi loomise käigus tekkis võimalus arendada ideed teha magistriprojekti raames piimatoitude valmistamisest lühivideod. Kuigi mul oli soov kasutada magistriprojekti käigus visuaalseid meetodeid tundsin, et filmi tegemine on minu oskuste ja ajagraafiku juures liiga mahukaks ettevõtmine, ent lühivideod tundus saavutatav formaat. Võttes arvesse oma varasemat tausta muuseumikuraatorina, tundus idee lõimida õppevideod objektipõhise õppe meetoditega kõige turvalisem valik, sest mul puudub pedagoogiline väljaõpe ning “muuseum kohvis” õppematerjalide formaat on muuseumides tavapraktika (Kreegipuu 2024: 274).

Minu idee luua seto toidukultuuri tutvustav õppematerjal sai projekti meeskonna poolt toetust. Ideed arendades sündis mõte teha muuseum kohvis põhimõttel õppematerjal “sõirapang”, mis sisaldab endas piimatoitude ja lehmapidamisega seotud esemeid: piimamannerg, pudrumänd e. *püürüis*, kurnamisriie e. *närts* ja kauss. Iga esemega on seotud üks õppevideo mis näitab kuidas talumajapidamisest piimast sõir saab. Videod on seotud esemetega, mis on antud töö etapis kesksel kohal. Esemed on seotud videote tööjuhendi ning QR-koodi abil, mis juhatavad õpetaja Umakultuuri opivara õpivara lehele. Tabelis 3 on kirjeldatud kavandatud õppematerjalid ja nende didaktilised eesmärgid. Algselt kavandasin õppematerjalideks esemed, videod ning mõningad retseptid, kuna leidsin, et õpetajatel on rohkem pädevust videote põhjal õppetegevusi läbi viia kui minul. Ent videote tegemise ja esemete valimise käigus sain aru, et selline õppematerjal on poolik ning eeldab õpetajalt materjali kasutamisel liiga suurt eeltööd, mis omakorda vähendab materjali

kasutamise tõenäosust ja tõhusust. Seega nentisin, et iga video ja eseme juurde on vaja ka õpiväljundite omandamist toetavaid tegevusjuhiseid, mille käigus laps saab õpitud kinnistada katsete ja tegevuste abil, et uus teadmine kinnistuks. Otsustasin luua eraldi tegevusjuhise, mis annab õpetajale raamistiku ja reaalselt rakendatavaid ideid, kuidas materjali tunnis kasutada. Eesmärk ei olnud kordagi, et õpetaja peab kindlasti tegevusi täies mahus rakendama, pigem soovisin õpetajaid inspireerida ning lootsin, et neil tekib töö käigus võimalus tegevusjuhises välja toodud tegevusi täiendada, muuta ja vastavalt vajadusele ja vanusastmele kohandada.

Tabel 3. Õppematerjalide kirjeldus ja nende didaktilised eesmärgid

Ese	Video	Tegevusjuhise	Õpiväljund
Pang	Käsitsi lehma lüpsmine	1) Arutelu suunavad küsimused; 2) kummikindaga “lehma lüpsmine”; 3) fotokaartide järjekorda panemine; 4) piima hapendamine.	Laps saab ülevaate sellest kuidas käsitsi lehma lüpsatakse ning õpib kust tuleb piim.
Piimamannerg	Piima kurnamine ja jahutamine e. kaevulaskmine	1) Arutelu suunavad küsimused; 2) katse – nõude pesemine; 3) katse – pastöriseeritud piima sooja kohta jätmise; 4) katse – sooja ja külma piima maitseerinevused.	Laps õpib kuidas toimub toidu säilitamine ja igapäevategevused ilma elektrita.
Narts	Kohupiima valmistamine	1) Arutelu suunavad küsimused; 2) katse – mis pääseb läbi nartsu? 3) kohupiima või ricotta tegemine.	Laps saab teada kuidas valmistatakse kohupiima ning kuidas ja millal talumajapidamises kohupiima valmistati.
<i>Püürüs</i>	Või valmistamine <i>püürüse</i> abil	1) Arutelu suunavad küsimused; 2) <i>püürüse</i> valmistamine; 3) või valmistamine.	Laps saab teada kuidas valmistatakse võid nii hapust kui ka rõõsast

	vahukoorest		koorest.
Kauss	Sõira valmistamine	1) Arutelu suunavad küsimused; 2) pildikaartide järjekorda panemine; 3) sõira valmistamine.	Laps saab näha kuidas sõira valmistatakse. Boonuspunktid kui õpetajal on mahti klassiruumis ise ka sõira teha.

5.2. Esemete valiku põhimõtted ja hankimine

Üks esimesi samme õppematerjali loomisel oli esemete hankimine. Protsessi käigus kerkis mitmeid väljakutseid mis on seotud nii “autentsusega” kui ka esemete kättesaadavusega. Olulisim oli edasi anda kuvandit 20. sajandi loomapidamisest ning kasutada esemeid, mis on vajadusel lihtsasti asendatavad (Kreegipuu 2024: 276). Kindlale ajaperioodile truiks jäämise asemel pidin eelistama esemete kättesaadavust. Ideaalis oleksin eelistanud soetada kõik esemed järelturult, ent see ei osutunud võimalikuks. Niisiis kujunes välja otsus kasutada esemeid, mis olid kodudes aktiivselt kasutusel erinevatel ajaperioodidel, sh nõukogude perioodil. Seda valikut toetasid minu jaoks kolm argumenti: 1) **esemed peaksid olema lihtsasti asendatavad** ka siis kui komplektist midagi puruneks; 2) **ajalooliste koopiate tegemine varasemast perioodist oleks kulukas** ja poleks mahtunud eelarvesse; 3) **lähiminevikust pärit esemed kõnetavad õpetajad rohkem**, kuna on tõenäosus, et õpetajate või nende vanavanemate kodudes olid kunagi need esemed olemas. Ometi ei soovinud, et kõik esemed oleksid täies mahus pärit nõukogude perioodist sest õppematerjali eesmärk on eelkõige minevikuoskuste edasiandmisel, mitte konkreetse ajaperioodi vastu nostalgia tekitamisel.

Teine väljakutse oli seotud esemete kogusega. Minu esialgne visioon nägi ette, et komplekte on 1-2 ning sarnaselt muuseum kohvrisk formaadile need rändavad graafiku alusel õppekohast õppekohta. Selle lahenduse plussiks oleks see, et esemed ei jää lasteaeda või kooli direktori kabinetti tolmu koguma, vaid on piiratud aja jooksul õppeasutuses ning seal tekib ka ajaline surve õppematerjale kasutada enne, kui need järgmisesse asutusse edasi viiakse. Väljakutse seisneb samas selles, et keegi peaks pidevalt koordineerima komplekti jõudmist erinevatesse õppeasutustesse nii Võro- kui Setomaal. Pärast projektiperioodi lõppu on keeruline seda jätkusuutlikult korraldada. Sestap tekkis projekti

käigus idee luua esialgse ühe komplekti asemel õppematerjalist üheksa komplekti, üks igale pilootasutusele, mistap pidin protsessi käigus esemeid juurde hankima.

Kokkuvõtvalt on tegu esemekomplektiga, mida on võimalik ka teistel haridusasutustel soovi korral iseseisvalt komplekteerida ning suure tõenäosusega on mitmed neist esemeist juba õpetajatelgi kodus olemas. Potentsiaalselt saaks ka iga pilootasutus ise oma komplekti kokku panna ja seejuures vältida olukorda, kus õppeasutustesse toodud esemed jäävad kasutusetu. Ent võttes arvesse, et õpetajad toovad pärandkultuuri õppetöösse lõimimisel üheks vabanduseks seda, et neil pole piisavalt ajalist ressursi eeltööd teha, siis saab esemete koolidesse viimisel nende vaeva mitme sammu võrra vähendada. Motivatsiooni esemeid ja loodud õppematerjali õppetöös kasutada see samm üksinda siiski ei taga.

Tabel 4. Esemete funktsioonid, valiku põhimõtted ja hankimisviisid.

Ese	Mida ese esindab	Didaktiline olulisus	Valikukriteeriumid	Ostuotsused	Hankimine
Kaanega emailpang	Piima lüpsmine	Aitab jälgendada piimaga ümberkäimist.	Materjal (metall), kaas, mahutavus(vähemalt 10 liitrit), kättesaadavus.	Kaanega malmpang tuli soetada uuena kuna järelturult neid ei leidnud.	“Pilootpang” sai soetatud Läti ehituspoest, ülejäänud Eesti e-poest.
Piimamannerg	Piima käsitlemine ja transport, piima säilitamine	Esindab piima säilitamise ja hoiustamise muutumist ajas.	Mannerg pidi koos ülejäänud esemetega pange sisse ära mahtuma, mistap ideaalne suurus oli 1l.	Järelturult oli võimatu väikeses suuruses mannereid leida.	“Pilootmannergu” sain Eesti e-poest, ülejäänud pidin laoseisu tõttu tellima amazon.de -st.
<i>Narts</i>	Kohupiima valmistamine (kurnamine)	Esindab biokeemilist protsessi, mille vältel materjal muutub kuumutamise tulemusel vedelast tahkeks.	Lihtsus, odavus ning kättesaadavus. Materjal pidi olema hõredam, et kurnamine oleks lihtne.	Valisin apteegist kõige odavama marliriide, mille pesin läbi ning palistasin hargnevuse takistamiseks servad.	Apteegist.
<i>Püürüs</i>	Või valmistamine	Esindab füüsilist protsessi, mille käigus mehaanilise sekkumisega muutub materjal vedelast tahkeks.	Oli juba eos piiritletud materjali poolest – kas kuuse või männi tipp.	Esimene katsetus suvel, mil männi tipp oli liiga pehme, kuid kuivades muutus jäigemaks; ülejäänud tipud hangiti talvel, mh vana jõulupuust tipust.	Metsast, erinevatel hooaegadel.
Savikauss	Sõira valmistamine ja söömine	Aitab kinnistada eelmiste päevade jooksul saadud teadmisi.	Neutraalne ja “ajatu” nõu, komplektiga sobiv esteetika ning kohalik päritolu, hea kättesaadavus ja tuntud bränd (Vana-Võromaa/Setomaa).	Traditsiooniline liud oleks olnud paslikum, kuid sobivat “ajaloolise hõnguga” eset ei olnud võimalik leida ilma; soovisin vältida tugevat seost nõukogude perioodiga.	Tsooru potitehasest.

5.3. Põhimõtted ja väljakutsed videomaterjalide loomisel

2025. aasta suvel alustasin oma koostööd muuseumi perenaise Marjega Linnusega. Koostöö algas üsna orgaaniliselt, kuna Marje on mu endine kolleeg. Lisaks oli ta enne perenaise rolli muuseumis pärimuspedagoog. Marjel mitmeid varasemaid kogemusi kaamera ees olemisel, mis tegi meie edasise koostöö sujuvaks. Kaalusin ka ideed teha õppevideosid erinevate sõirameistritega ning erinevates asukohtades, kuid lõpuks sobis muuseumis filmimine kõige paremini õppematerjali tervikideega.

Videote filmimise asukohaks valisin Värskas Talumuuseumi peamiselt kahel põhjusel. Esiteks oli seal kohapeal olemas lüpsilehm Säde, keda lüpsiti käsitsi. Säde on üks kahest käsilüpsilehmast Setomaal, teine elab Vinski külas ja tema omanik on Setomaale hiljaaegu sisse rännanud. Säde oli enne Värskas muuseumi kolimist Marje isiklik lüpsilehm. Ka Marje on Setomaale enda nooruses kolinud, kuid on tänaseks elanud siin ca 30+ aastat ning on selle aja vältel õppinud ära seto keele ning viinud ennast kurssi kohaliku kombestikuga. Lisaks on Marje mitmekordne Seto Kuningriigi ja Satserinna Sõirapäeva sõirameister, Seto Köögi ning Seto Käsitüü Kogo liige.

Lisaks eelmainitule toetas muuseumi atmosfäär ja sealsed olmelised võimalused ja piirangud (kraanivee puudumine) mineviku ja kultuuripärandi vahendamist. Samas olid kohapeal olemas kõik vahendid nii sõira kui kohupiima tegemiseks, kuna toidutegemise õpitoad on muuseumi tellitavate programmide hulgas. Muuseumikeskkonna valik tekitab ka omajagu küsimusi, mis seonduvad "autentsusega". Kuigi videote filmimise ajal oli mu eesmärk võimalikult vähe protsessi sekkuda, siis muuseum on ruumina juba iseenesest lavastuslik keskkond ning muuseumitöötaja esindab selles ruumis toimetades enda ametit ja institutsiooni.

Videote filmimisel pidasin silmas meetodite peatükis välja toodud põhimõtteid. Jälgisin, et videod oleksid ideaalis 5-7 minuti pikkused. Ainus video, mis sellest raamistusest välja jäi, oli sõiravideo, kus pidasin kokkuvõttes olulisemaks tervikprotsessi jäädvustamist, mistap sõiravideo pikkuseks sai 12 minutit. Minu eesmärgiks oli videod filmida võimalikult loomulikus keskkonnas ning minimaalse sekkumisega. Ent siin peab tingimata silmas pidama, et tegemist oli siiski muuseumikeskkonnaga, seega kuigi mu eesmärgid oli dokumenteerida kõike võimalikult autentselt, siis muuseumiautentsus ja tavaeluautentsus on erinevad kategooriad. Teisalt poleks minevikuoskuste jäädvustamiste ja edasiandmine

tänapäevases keskkonnas nagunii orgaanilisena tundunud. Lisaks polnud eesmärk edasi anda autentset versiooni kindlast ajaperioodist, vaid ideed minevikust.

Antud protsessis olin paralleelselt produtsendi ja režissööri rollis, kuid pean enda ja Marje koostöö iseloomu koosloomeliseks. Olgugi, et mõningad lavastusliku hõnguga elemendid olid juba eos protsessi sisse kirjutatud (asukoht, rahvarõivaste kandmine), siis proovisin Marjet minimaalselt suunata ning minu kommentaarid olid eelkõige seotud hilisema montaaži lihtsustamisega. Marje läks loomulikult muuseumigiidi rolli ning seletas kõike jooksvalt ning kasutas kõnelemisel peamiselt seto keelt. Videote näol on tegemist justkui miniatuursete muuseumitundidega.

Üks teema mis kerkis ülesse eriti tugevalt õpimaterjalide kirjelduse loomise käigus oli kuidas tuua õpimaterjalidesse Võromaa poolset kultuurikonteksti. Võtsin alguses eesmärgiks luua võimalikult “kultuurineutraalse” õppematerjali, mis tutvustab nii Võromaa kui Setomaa piirkonna ühist toidupärandit. Kuid videote filmimise ajal ei andnud ma Marjele vastavat sisendit – ma soovisin “režissöörina” jääda võimalikult passiivsesse rolli ning ei kaalunud, kuidas seeläbi võib loodav õpimaterjal saada peamiselt Setomaa kultuuri tutvustavaks. Esiialgu ma ei pööranudki rahvarõivaste kandmisele ja seto kultuuri nüanssidele erilist tähelepanu, sest tegevused nagu lehmälüps, kohupiima ja sõira tegemine on kultuuriruumide ülesed. Kuid teemat tagantjärgi analüüsid avaneb teine pilt – Marje kõneleb peamiselt seto keeles (kuigi ta on sisserännanu) ning kannab mitmetes videotes seto rõivaid. “Kultuurineutraalsema” tulemuse saamiseks oleksime pidanud enda tegevusi juba eos teadlimumalt planeerima, kuid proovisin hoida enda sekkumist minimaalsena. Ma lasin eelkõige Marjel ise toimetada ning seetõttu on tal lehmälüpsi videos laudarõivad seljas, sest niiviisi ta töö juures lehma lüpsmas käibki. Teisi videosid filmides pani ta selga seto rahvarõivad, sest videote filmimine toimus tema töö ajal ning antud videotes esindab ta paratamatult lisaks iseendale ka institutsiooni kus ta töötab ning rahvarõivaste näol on tegu tema tööriistadega.

Esimene väljakutse videomaterjalide loomisel oli see, et mul puudus varasem videote töötlemise kogemus. Olles omandanud kunstihariduse ning tegelenud varasemalt fotograafiaga pean enda tugevuseks eelkõige kompositsiooni. Oskan kaamerat stabiilsena hoida ning esteetilisi kaadreid valida kuid monteerimine ja montaažikeel olid mulle võõrad. Varasemad kogemused montaažiga piirduvad paari kogemusega Kõrgemas Kunstikoolis ning magistriõpingute jooksul aines “Visuaalsed meetodid etnoloogias”. Oma

esimesed filmiklipid magistriprojekti tarbeks tegin 2024. aasta sügisel Värskas Talumuuseumis, kui käisin perenaise Leena lehmalüpsi ja kohupiima valmistamist filmimas. Antud videomaterjal jäi küll minu praegusest projektist välja, sest formaat ei olnud oma pikkuse ja sisu poolest nooremale kooliastmele õppevideo jaoks sobilik.

Videomaterjalide loomisel seisin silmitsi mitmete väljakutsetega. Ma kasutasin filmimisel enda isiklikku mobiiltelefoni, Samsung A55 mudelit, millel on piisavalt hea kvaliteediga kaamera. Mõningad väljakutsed olid tehnilised, aga teised olid seotud ainult minu kogenematusesega.

1) **Ma katkestasin filmimise liiga järsku mis tegi monteerimise keeruliseks.** Proovisin eos lähtuda põhimõttest, et video pikkus võiks olla võimalikult lühike kuna sihtrühmaks on lapsed. Teadsin, et pean tegevusi filmides hiljem materjali lühemaks monteerima, mistõttu katkestasin esimesi videosid tehes vahepeal filmimise liiga järsku ära. Lisaks ma ei osanud Marjele alguses kommunikeerida, et ta teeks enne minu küsimustele vastamist väikese pausi, et mul oleks võimalus enda jutt videost välja lõigata. Viimane otsus osutus vajalikuks kuna mul puudus esimese video filmimise ajal väline mikrofoni mistõttu oli minu hääl võrreldes Marje omaga liiga vali. Lisaks ei tundnud ma ennast piisavalt enesekindlalt, et enda seto keelt videosse sisse jätta.

2) **Ma panin end paralleelselt nii videograafi kui fotograafi rolli.** Esialgu ma polnud veel päris kindel kas ja millist fotomaterjali mul vaja on ning proovisin end samaaegselt teha fotosid ning jälgida, et oluline tegevus saaks filmile.

3) **Ma alahindasin välise mikrofoni olulisust.** Sisetingimustes filmides ei olnud heli väga kehv, kuid välitingimustes filmides tuli probleem tugevalt esile. Video piima kaevulaskmisest tuli teistest oluliselt kehvema heliga, kuid kasutasin seda õppimismomendina ning filmisin kõik ülejäänud klipid välise mikrofoni.

4) **Ma ei tundnud enda mobiilikaamera valgusseadistusi piisavalt hästi.** Minu mobiiltelefonil on profivideo režiim, mis tähendab, et filmimise eel on võimalik manuaalselt sättida nii ISO, säriaega kui valge tasakaalu. Kuna ma ei olnud seda režiimi varem kasutanud, siis jäid esialgu mitmed võimalused tähelepanuta. Avastasin alles enne viimase video filmimist, et säriaega on võimalik samuti automaatrežiimile sättida, mistap on mitmetel eelmistel videotel piim ülevalgustatud. Sain ülevalgustatud piimakaadreid ühel

videol järeltöötuses käigus tumedaks teha, ent kahtlemata on tegu suure õppetunniga tuleviku tarbeks.

Eelnevalt mainitud viperuste tõttu oli monteerimine alguses vaevaline ning kõige esimene video mille filmisin (võitegemine) on montaažijärgselt pisut teises stiilis kui ülejäänud. Pidin mitmeid filmimise ajal tehtud vigu tagantjärele siluma ning tegema raskeid valikuid selles osas, et mis on vaja täielikult uuesti teha ja mille puhul pean leppima “ebatäiuslikkusega”. Võivideos leidsin takkajärgi mitmeid detaile, mis mind häirisid – minu poolt esitatud küsimuste sissejätmine, ebaühtlased *jump cut* id, olude sunnil välja jäänud jutt ning minu kaadrisse jäänud tennised. Mu esimene instinkt oli video täies mahus uuesti filmida, aga mu 5-aastane tütar muutis mu meelt. Ta vaatas võivalmistase videot montaažijärgselt minu telefonist ning tema tagasiside oli väga positiivne. Põhjuseks on asjaolu, et üsna video alguses proovib Marje *püürüst* käe vahel rullides koort vahustada, kuid loobub sellest tehnikast, sest koor pritsis laiali. See jättis lapsele üllatavalt kustumatu mulje ja ta rääkis videos nähtust veel päevi, sest situatsioon oli humoorikas. Sellised pisikesed ebaõnnestumised jäävad meelde ning ma mõistsin, et õppimise seisukohast on apsakate tegemine ja näitamine palju edukam meeldejätmise viis ka siis kui neid teeb keegi teine.

Videomaterjali monteerimiseks katsetasin paralleelselt kahte erinevat pooleldi vabavara programmi. Oma esimesed katsetused tegin telefonis CapCutiga monteerides. Kuigi saavutasin rahuldava tulemuse siis pidin nentima, et telefonis monteerimine ei olnud ekraani suuruse tõttu mugav. Järgmised videod monteerisin Canvas, kuna kasutan nende tasulist varianti ning olen platvormiga üldiselt harjunud. Canvas on ainuke piirang see, et üleslaetavate videode suurus ei tohi ületada 1024 MB. See tähendab, et pidin pikemad videod jupitama, et need Canvasse ülesse laadida.

5.4 Tegevusjuhise loomine

Tegevusjuhise loomise juurde asusin kui suurem osa videosid oli monteeritud. Tegevusjuhise sisaldab viit eset ja teemat ning igale esemele võiks keskenduda ühe päeva vältel. Eesmärgiks on mudeldada kui palju talumajapidamises sõirategu tegelikult aega võtab. Alustasin tegevusjuhise kirjutamisest ja õppematerjali struktuuri loomisest. Esimese sammuna panin tegevustena paika toiduvalmistamisega seotud tegevused nagu või ja sõira tegemine. Seejärel võtsin eesmärgiks leida ka teistele päevadele ja esemetele huvitavaid ja

teemakohaseid tegevusi. Ideede saamiseks kasutasin kohati ChatGPT abi, kuna mul pole nooremale vanusgrupile õppematerjalide loomisel kogemust. Sain tehisarult mõningaid ideid⁷, mida pidin mõnel puhul enda vajadustele vastavaks kohandama. Iga esemega on seotud ka üks õppevideo, küsimuste nimekiri mida lastega video vaatamise ajal arutada ja kaks-kolm praktilist tegevust.

Kuna tegu on õppematerjaliga, mis keskendub toidukultuuri tutvustamisele siis eeldus on, et tegevuste käigus tehakse ka süüa. Ent kuna õpetajate võimalused ja motivatsioon klassiruumis toitu valmistada on erinev, siis võtsin eesmärgiks välja mõelda igasse päeva selliseid tegevusi, mis ei hõlma endast toidu valmistamist. Mõningate esemete puhul osutus see väljakutseks, näiteks ma ei suutnud esialgu välja mõelda lisategevust võimaldamise päevale – siin tuli appi kolleeg projektist, kes tegi ettepaneku lisada sinna *püürüise* valmistamine ühe tegevusena.

Materjali valmimisjärgus avastasin, et saan põimida materjalisse ka juba omasolevaid teemaga seonduvaid õppematerjale Umakultuuri opivara leheküljelt. Eriti tugevalt tuli võimalus esile esimese õppepäeva juures, kus fookus on lehmälüpsil ja seeläbi ka loomapidamisel. Seega otsisin välja kõik Setomaa kohta käivad materjalid, mis puudutavad traditsioonilist loomapidamist ja karjaskäimist ning avastasin, et vajan abi, et Vana-Võromaa perspektiivi teemasse sisse tuua. Otsustasin konsulteerida Võro Instituudiga, et nende abiga Vana-Võromaa olemasolevaid õppematerjale enda tööga siduda ning sain Külli Eichenbaumilt palju head tagasisidet.

5.5. Taipamised õppematerjali loomise kogemusest

- Iga representatsioon kultuuripärandist on paratamatult selektiivne (see puudutab kogu projekti eesmärke ja tegevusi, mitte ainult õppematerjale).
- Jagatud kultuuripärandi puhul on keeruline luua nõ seto-võro ülest visuaalset õppematerjali – paratamatult hakkavad välised elemendid (minu projekti puhul rahvarõivad) segama. Teksti mõlemasse keelde tõlkida on oluliselt lihtsam.
- Projekti eesmärgid, ajaline surve ja tähtajad seavad oma piirangud sellele, mida teha saab ja jõuab.
- Plaani väljatöötamine peaks hõlmama endas ka detailsemat õppematerjalide piloteerimise ja osapoolte kaasamise plaani.

---

⁷ Ideed, mille sain ChatGPT'lt: 1) lehmälüpsi jäljendamine kummikinda abil; 2) katse – mis läheb läbi nartsu?; 3) sooja piima vs külma piima maitseerinevused; 4) pildikaartide kasutamine õppematerjalina.

Eraldi küsimus, mis videote monteerimise ajal esile kerkis oli seto keel ja subtiitrite vajadus. Projekti põhimõtetest lähtuvalt leppisime Marjega peaaegu vaikimisi kokku, et filmime materjalid seto keeles. Peaaegu vaikimisi tähendab siin kontekstis seda, et ma ei mäleta, et oleksin pidanud kordagi Marjele meelde tuletama või teda ekstra paluma, et ta seto keeles kõneleks – keel tuli loomulikult ja ilma suurema pingutuseta, kuigi vahepeal lipsas sisse kirjakeelseid sõnu ja lauseid. Monteerimise ajal taipasin, et lapsed ja ka kõik õpetajad ei pruugi keelest aru saada ning hakkasin mõtlema subtiitrite vajaduse peale. Tegin lõpuks siiski teadliku otsuse subtiitrite lisamisest loobuda kolmel põhjusel: 1) projekti eesmärk on süvendada tunnet, et piirkonnakeelte kasutamine on loomulik; 2) isegi kui keel on võõras siis ekraanil toimuv on arusaadav ka ilma helita; 3) lastele ei anna subtiitrid midagi juurde. Videosid Youtube'i platvormile laadides ilmnes, et seal on eraldi subtiitrite lisamise võimalus ning otsustasin eestikeelsed subtiitrid seal keskkonnas siiski lisada ning täna on võimalus vajadusel subtiitrid sisse lülitada, kuid need pole videol vaikimisi.

Eriti tugevalt avastasin Setomaa teemalise suurenenud rõhuasetuse kui hakkasin tegevusjuhust koostama ning taipasin, et saan esimese teema juurde lisaks enda valmistatud videole lisada juurde ka linke Umakultuuri opivara veebilehel juba olemasolevatele õppematerjalidele. Peaasjalikult puudutasid need kodu- ja metsaloomade nimesid, karjaskäimist (ja seeläbi ka vanaaja laste töid ja tegemisi) ning karjalaule. Olles nimekirja koostanud taipasin järsku, et Võromaa poole pealt mul selline nimekiri puudub. Lisaks puuduvad mul ka teadmised neid materjale otsida.

Seetõttu konsulteerisin järgmisel projektikoosolekul kolleegidega ning nende soovitusel võtsin ühendust Võro Instituudist nii Külli Eichenbaumiga, kes aitas mul õpimaterjali juurde Võromaa perspektiivi tuua soovitades juba olemasolevaid õppematerjale, mida minu materjaliga siduda. Eichenbaum kiitis mu initsiatiivi, ent nentis samuti, et tegelikult peaksid võrokeseid enda toidukultuuri tutvustava õppematerjali siiski ise koostama. Kuid “Umakultuur mi ümbre” projekti seisukohast lähtudes pidime siiski looma kahe kultuuriruumi üleseid õppematerjale. Sellest eesmärgist lähtuvalt võtsime vastu otsuse tõlkida õppematerjal nii seto kui võro keelde, sealjuures on kultuuriruumispetsiifilised lisamaterjalid mõlemas keeles erinevad.

5.6. Soovitused pärandihariduslike õppematerjalide loomiseks

- Ole julge alustama ja katsetama ning kaasa õpetajaid õppematerjali loomisel (tekib omanditunne, suurem tõenäosus et siis päriselt ka õpetajad kasutavad oma tundides).
- Kaardista vajadused – selgita välja, millist tüüpi õppematerjalidest on kõige suurem puudus ning millised teemad on alaesindatud.
- Varu aega (piloteerimisfaas, analüüsifaas, täiendamisfaas).
- Laste ja noorte kaasamine nõuab aega ja läbimõeldud lähenemist. Arvesta, et grupiintervjuu formaat ei ole iga vanusegrupi kaasamisel sobilik.
- Leia aega, et luua noortega usalduslik suhe – kasuta lapsevanemate, noorsootöötajate või õpetajate abi, et vestlusi õpilastega kokku leppida.
- Hariduslikku videomaterjali luues eelista lühemat formaati, hea õppevideo pikkus on alla 10 minuti.
- Koosta õpetajatele tegevusjuhised. Õpetajatel ei ole alati aega välja mõelda, kuidas olemasolevaid õppematerjale oma tunnikavasse lõimida.
- Tee materjalid lihtsasti kättesaadavaks. Eelistatult jälgi, et materjalid oleksid kasutatavad ka tegevusjuhendist sõltumatult ning eelista lahendusi, mis ei sõltu liigselt tehnoloogiast (nt äpid). Arvesta sellega, et kõik materjalid vananevad ajas ja ideaalis planeeri vastavalt.
- Tee tegevuskava, kuidas tutvustada õppematerjali neile, kes peaksid seda kasutama. Lihtsalt materjali üleandmisest või üleslaadimisest üldiselt ei piisa – õpetajate töögraafik on tihe ning neil on keeruline uutesse õppematerjalidesse süveneda.
- Kui hariduslik õppematerjal on hooajaline (nt sõira valmistati traditsiooniliselt suurematel kevad-suvistel pühadel), siis ajasta materjali tutvustamine mõne suurema püha eelsele ajale (nt lihavõtted, suvistepühad).
- Arvesta sellega, et õpetajate graafik on tihe ja neil ei pruugi olla aega õppematerjaliga tegeleda, siis kui see valmib. Nende vajadus konkreetse õppematerjali järele võib tulla hiljem.

Kokkuvõte

Käesoleva magistriprojekti raames koostasid õppematerjali “Piimast sõirani”, mis tutvustab lastele (lasteaed ja I kooliaste) Setomaa ja Vana-Võromaa toidupärandi – sõira – valmistamise tervikprotsessi. Õppematerjali eesmärk oli tuua pärimuslikud toiduvalmistamise tehnoloogiad haridusasutustesse, et mudeldada nii traditsioonilise sõira valmistamise protsessi pikkust kui ka erinevaid etappe, mis sõira valmistamisel läbida tuleb.

Magistriprojekt sai alguse Eesti-Läti koostööprojekti “Umakultuur mi ümbre” ehk “Surrounded by Heritage” raames, mille eesmärk on koostöös koolidega suurendada kohaliku keele ja kultuuri osakaalu Setomaa ja Vana-Võromaa haridusasutustes. Koostööprojekti eesmärk oli toetada Võru maakonna erinevate valdade koole ja lasteaedu, et omakultuuri lõimimine muutuks õppeasutustes prioriteetsemaks. EstLat projekt koosnes strateegiakoosolekutest, õppereisidest ja õpetajate ning haridusasutuste õppepäevadest. Projekti eesmärk oli luua Strateegia „Omakultuur meie ümber” ehk alusdokument koolidele ja lasteaedadele, mille alusel kohalikku keelt ja kultuuri õppetöösse lõimida. Projekti lõpus sõlmitakse Võru maakonna “Uma lepe”, millega võtavad kõik maakonna haridusasutused eesmärgiks suurendada kohaliku kultuuri osakaalu õppetöös. Projekt algas olukorra kaardistamisest koolidest ja lasteaedades kvantitatiiv- ja kvalitatiivuuringu abil. Eesmärk oli selgitada välja õpetajate ja õpilaste meelsus seoses kohaliku keele ja kultuuriga ning tuvastada, millistest õppematerjalidest enim puudust tuntakse. Uuringust selgus, et nii Setomaal kui ka Vana-Võromaal tuntakse puudust kohaliku toidukultuuri tutvustavatest õppematerjalidest, millest saigi käesoleva magistriprojekti teema.

Teoreetilises raamistikus tuginesin peamiselt kultuuripärandi konstruktivistlikule käsitlusele, mille kohaselt pärand on miski, mida pidevalt taasluuakse. Lisaks keskendusin pärandi representatsioonidele ning tõin välja kuidas representatsioonid on inimeste identiteediloomega tugevalt seotud. Enda loodud õppematerjali käsitlen ka selles raamistikus kui kultuuripärandi representatsiooni. Selleks, et kultuuripärand inimestele oluline oleks, on tarvis demonstreerida, kuidas pärand tänapäeva ellu sobitub. Kultuuripärand on väärtuslik siis, kui selle ümber tähendus ja väärtusruum luuakse.

Uurisin ka pärandihariduse erinevaid suundi, kus üha enam on aastate jooksul fookus liikunud pärandi õpetamiselt pärandi abil või pärandiga õpetamisele, mis on ka Strateegia üks peamisi põhimõtteid.

Magistriprojekti praktilise osa loomisel kasutasin pärandi vahendamiseks audiovisuaalseid ja esemepõhiseid meetodeid. Audiovisuaalsete materjalide kasutamine on formaalses hariduses üsna levinud viis, kuidas õpilastele uusi teadmisi tutvustada. Esemepõhise õppe kasutamine on pärandihariduses üldlevinud meetod ajalooliste temade käsitlemisel. Lisaks koostasın magistriprojekti käigus tegevusjuhendi õpetajatele lihtsustamaks nende metoodikate rakendamist. Erinevate meetodite kasutamise eesmärk oli luua võimalikult mitmekülgne õppematerjal, mis annaks võimaluse kaasata õppimisprotsessi erinevaid meeli ning põhineks oma ülesehituselt avastusõppe metoodikale. Õppematerjali loomisel lähtusin Eesti-Läti koostööprojekti “Umakultuur mi ümbre” raames loodud Strateegiast “Omakultuur meie ümber”, seega jälgisin, et pärandoskuste õpetamine oleks võimalikult loomulikult erinevatesse ainetundidesse lõimitav. Magistriprojekti käigus loodud videod andsid ülevaate, kuidas käis talus sõira valmistamine alates tooraine hankimisest (lehma lüpsmine) kuni sõira valmimiseni. Esemepõhiseid meetodeid kasutades tekkis võimalus luua sild päris elu ja videos nähtu vahel. Lisaks eelmainitud meetoditele lõin õpetajatele tegevusjuhendi, kus olid nõuanded videote õppematerjalina kasutamiseks ning erinevad katsed ja tegevused, mis lähtusid avastusõppe metoodikast.

Põhilised väljakutsed õppematerjalide loomise käigus olid seotud esemete hankimisega ning minu vähese eelneva kogemusega nii videote kui tegevusjuhise loomisel. Mu kindel soov oli, et esemepõhise õppe rakendamise puhul esindaksid esemed eelkõige tunnetuslikku minevikku ja mitte konkreetset ajaperioodi. Seetõttu pidin suurema osa esemetest soetama uuena. Audiovisuaalse materjali loomisel oli mu suurim väljakutse mu enese kogematus nii videote filmimisel kui monteerimisel. Mu ettevalmistus oli esimeste videote tegemise ajal kehv, ma ei osanud arvestada, et õues filmides on välise mikrofoni kasutamine vältimatu ning ma katkestasin filmimise liiga kiiresti, tehes sellega hilisema montaaži keeruliseks.

Valminud komplekt on uudne viis vaimse kultuuripärandi klassiruumis tutvustamiseks. Õppematerjali tugevuseks pean eelkõige pindlikkust tervikkomplekti kasutamisel. Nii videosid kui ka esemeid saab eraldiseisvana kasutada teiste tegevuste elluviimiseks. Kuigi tegevusjuhendis on soovituslik läbida tegevused viie päeva vältel, et mudeldada

traditsiooniliseks sõiravalmistamiseks realselt kuluvat aega, on võimalik tegevusi ka vastavalt võimalustele kohandada ja ajastada. Videomaterjalid ja tegevusjuhised on mõlemad kättesaadavad Umakultuuri opivara veebilehel ning tehnilisel on võimalik sarnane esemekomplekt igas koolis või lasteaias komplekteerida. Youtube'i platvormil olevad videod on käsitletavad ka eraldi õppematerjalina, mida saab kasutada ka vanemas kooliastmes õppevideotena.

Õppematerjalide koostamise käigus tean nüüd paremini, millega tulevikus kultuuripärandit tutvustavate õppematerjalide loomisel arvestada. Igasugune kultuuripärandi representatsioon on paratamatult selektiivne ning kuigi mu eesmärk oli luua õppematerjal, mis esindaks võrdselt nii Setomaa kui ka Vana-Võromaa toidukultuuri, siis audiovisuaalsed materjalid said väga selgelt Setomaa-kesksed. Kultuuriruumide ülest õppematerjali luua on keeruline väljakutse ja see vajab palju põhjalikumalt ja teadlikumalt planeerimist. Lisaks tean tulevikus, et nii mahuka õppematerjali piloteerimise plaan tuleb juba kogu projekti planeerimisfaasis põhjalikumalt ajastada. Paraku ei jõudnud käesolevasse katusteksti õpetajatepoolne tagasiside, kuna õppematerjal ei jõudnud haridusasutustesse neile sobival ajal. Tulevikus näen, et taoliste õppematerjalide puhul on vaja nende tutvustamine haridusasutustele veelgi põhjalikumalt läbi mõelda.

Kasutatud allikad

Achille, Cristiana, and Fausta Fiorillo. 2022. Teaching and Learning of Cultural Heritage: Engaging Education, Professional Training, and Experimental Activities. *Heritage* 5, no. 3, 2565-2593. <https://www.mdpi.com/2571-9408/5/3/134> (vaadatud 12.04.2026).

Allen, Vicki. 2023. Representation & Cultural Memory. An Introduction to the Study of British and American Cultures, cultural-studies.org.

Annist, Aet. 2018. Struggling against hegemony: rural youth in Seto country. Raport of HORIZON 2020 project: PROMISE: Promoting Youth Involvement and Social Engagement: Opportunities and challenges for conflicted young people across Europe. WP6: From Conflict to Innovation: Ethnographic Case Studies. <https://www.promise.manchester.ac.uk/wp-content/uploads/2018/06/Struggling-against-hegemony-rural-youth-in-Seto-country.pdf> (vaadatud 12.02.2026)

Buchner, Josef. 2018. How to create Educational Videos: From watching passively to learning actively. *R&E-Source*, 12, 1-10. https://www.researchgate.net/publication/327423659_How_to_create_Educational_Videos_From_watching_passively_to_learning_actively (vaadatud 14.12.2025)

E-koolitkott = E-koolitkott. Digitaalsed õppematerjalid. Veebileht <https://e-koolikott.ee/et> (vaadatud 17.11.2025)

Eichenbaum, Külli; Tomba, Maris. 2010. Sõira tegemine Vana-Võromaal. Veebileht <https://rahvakultuur.ee/2020/03/24/soira-tegemine-vana-voromaal/> (vaadatud 10.2025)

Hall, Stuart. 1997. Representation: Cultural representations and signifying practices. Sage Publications, Inc. Open University Press.

Harrison, Rodney. 2013. Heritage. Critical Approaches. Routledge.

Hörn, Maarja; Reimann, Nele; Tarros, Aira; Andreson, Sigre; Vabarna, Maret; Ziugand, Piret; Sulaoja, Eva; Hoidmets, Ilme. 2019. Setomaa pärimusõppe metoodiline kirjeldus ja ainekavad. MTÜ Setomaa Liit.

Hörn, Maarja. 2012. Setomaa lasteaedade õpetajate hinnangud Setomaa kultuuri eripäraseid arvestavatele õppematerjalidele. Pärimuskultuur lasteaias. Bakalaureusetöö. Haridusteaduste Instituut. Tartu Ülikool.

Järv, Ehti. 2024. Korduma kipuvad komistuskivid laste ja noorte kaasamisel. Antropoloogiline: inimestega koos lahendusteni. Toim Ehti Järv, Jaanika Jaanits, Helleka Koppel, Keiu Telve. Antropoloogia Keskus, 37-49.

Jääts, Indrek. 1998. Setude etniline identiteet. (Studia Ethnologica Tartuensia 1). Tartu. Tartu Ülikool.

Jüriöö, Vello. 2008. Seto kiil ni kultuur. Ainõkava põhikuulõ jaost. Veebileht <https://www.umakultuur.ee/o/seto-kiil-ni-kultuur-ainokava-i-kooliastmolo> (vaadatud 11.2025)

Kador, Thomas. 2025. Object-Based Learning. Exploring Museums and Collections in Education. <https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10212322/1/Object-Based-Learning.pdf> (vaadatud 14.12.2025)

Keerpalu, Agnes. 2023. Seto keel ja kultuur ning nende õpetamiseks olemasolevad õppematerjalid Värska Värska lasteaias näitel. Bakalaureusetöö. Haridusteaduste Instituut. Tartu Ülikool.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 2014. Intangible Heritage as Metacultural Production. *Museum International*, 66:1-4, 163-174.

Koreinik, Kadri. 2025. Seto keele kasutus 21. sajandil. *Setomaa* 3. Keel ja uus kultuur. Seto Instituut 2025, 207-216.

Kreegipuu, Tiiu. 2025. Museums as Mediators of Scientific Heritage and School History Education. Toim Anu Kannike, Mare Oja, Tiiu Kreegipuu, Andres Andresen. *Heritage in History Education*, 266-280.

Kuutma, Kristin 2013. Concepts and Contingencies in Heritage Politics. Toim Lourdes Arizpe, Cristina Amescua. *Anthropological Perspectives on Intangible Cultural Heritage*, 1-15.

Kuutma, Kristin. 2010. Mõistete konstrueerimisest teadmuse loomiseni. Folkloristika interdistsiplinaarsus. Keel ja kirjandus 2010, 8/9. 687-702. <https://www.sirp.ee/archive/Kuutma%20687-702.pdf> (vaadatud 12.04.2026).

Labrador, Angela. 2022. Integrating ICH and education: A review of converging theories and methods. International Journal of Intangible Heritage, 17, 18-36.

Lindström, Liina; Pilvik, Maarja-Liisa; Plado, Helen; Todesk, Triin. 2024. Võro ja seto keelevahetus XX-XXI sajandil. Kas pöördumatu protsess? Keel ja kirjandus 2024/5, 449-475.

Opiq = Opiq. Veebileht <https://e-koolikott.ee/et> (vaadatud 17.11.2025)

Oras, Ode. 2024. Õga oppaja saa olla' umakultuuri oppaja. Setomaa 2024/12. https://setomaa.ee/wp-content/uploads/2025/05/Setomaa_12_2024.pdf (vaadatud 03.03.2026)

Pink, Sarah. 2015. Doing Sensory Ethnography. 2nd Edition.

PRÕ = Põhikooli riiklik õppekava. <https://www.riigiteataja.ee/akt/108032023005> (vaadatud 03.05.2026).

Rahvaloendus. <https://rahvaloendus.ee/et> (vaadatud 16.02.2026).

Rahvaloendus. Murdekeeli räägib rohkem inimesi kui eelmisel loendusel. 16.11.2022 <https://www.stat.ee/et/uudised/rahvaloendus-murdekeeli-raagib-rohkem-inimesi-kui-eelmisel-loendusel> (vaadatud 16.02.2026).

Reimann-Otsaru, Nele. 2025. Seto keele ja pärimuskultuuri õpetamine Setomaa koolides. Setomaa 3. Keel ja uuem kultuur. Seto Instituut 2025, 197-206.

RL214462 = RL214462: Eesti keelt kõnelev rahvastik murdekeele oskuse, vanuserühma, soo ja elukoha (haldusüksus) järgi. (31.12.2021). Statistikaameti kodulehekülg. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvaloendus__rel2021__rahvastiku-demograafilised-ja-etno-kultuurilised-naitajad_voorkeeleoskus-murded/RL214462/table/tableViewLayout2 (vaadatud 16.02.2026).

Sarv, Maarja; Sarv, Õie. 2014. Seto toidukultuur. (Viimati muudetud 29.01.2020). Eesti Rahvakultuuri Keskuse kodulehekülj. <https://rahvakultuur.ee/2020/03/23/seto-toidukultuur/> (vaadatud 25.02.2026).

Seljamaa, Elo-Hanna. 2025. Embracing the Untouchable: strategies for engaging learners with intangible heritage. Toim McColl, Margaret; Brown, Pete; Delaney, Michelle; Murr, Karl Borromäus; Zipsane, Henrik. The Routledge Handbook of Museum and Heritage Education. Abingdon & New York: Routledge, 178–191.

Seto Instituut koduleht = Seto Instituut. 2026. Veebileht <https://www.setoinstituut.ee/> (vaadatud 11.2025)

Seto keele arõnguplaan. (30.01.2022). Seto Instituudi kodulehekülj. <https://www.setoinstituut.ee/download/seto-keele-aronguplaan/> (vaadatud 16.02.2026).

Setomaa Kooli põhimäärus = Setomaa Kooli põhimäärus. 2024. <https://www.riigiteataja.ee/akt/408062024005> (vaadatud 06.03.2026).

Smith, Laurajane. 2025. Concise Introduction to Heritage Studies. Edward Elgar Publishing.

Strateegia = „Omakultuur meie ümber”. Omakultuuri lõimimine haridusellu. Strateegia ja tegevuskava. 2025. <https://www.umakultuur.ee/p/strateegia> (vaadatud 04.05.2026)

Umakultuuri opivara = Umakultuuri opivara. Veebileht <https://www.umakultuur.ee/> (vaadatud 10.05.2026).

UNESCO 2003 = Vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioon. 2003. Veebileht <https://www.riigiteataja.ee/akt/12736412> (vaadatud 14.04.2025)

UNESCO Resource Kit 2021 = Teaching and Learning with Living Heritage. A Resource Kit for Teachers. Based on the Lessons Learnt from a Joint UNESCO-EU Pilot Project. 2021. <https://ich.unesco.org/en/resources-for-teachers-01180> (vaadatud 04.04.2026)

Võrumaa Arenduskeskus: Projektid: Omakultuur meie ümber = Võrumaa Arenduskeskus. Projektid. Omakultuur meie ümber <https://vorumaa.ee/projekt/omakultuur-meie-umber/> (vaadatud 11.2025)

Winslett, Greg. 2014. What counts as educational video?: Working toward best practice alignment between video production approaches and outcomes. *Australasian Journal of Educational Technology*, 30(5), 487-502.

Õppekava infoportaal: Ainevaldkonnad: 4. Loodusained = Õppekava infoportaal.
Ainevaldkonnad. 4. Loodusained. Veebileht
<https://oppekava.ee/uurimuslik-ope-loodusainetes/> (vaadatud 13.12.2025)

Bringing the Cow into the Classroom: Audiovisual and Object-Based Methods for Heritage Education in the Learning Kit 'From Milk to Sõir'⁸

Summary

As a practical outcome of my master's project, I created the educational resource "From Milk to Sõir," which introduces the culinary heritage of South-Estonia and was developed using audiovisual and object-based methods. The learning kit was developed as part of the Interreg project "Surrounded by Heritage" (2024–2026) (see the video [milking the cow](#) and others), a set of objects, and an activity guide for teachers in Estonian, Seto, and Võro (see Appendix 1). The activity guide is intended for use in kindergartens and elementary schools, although the videos and objects can be used for older age groups.

There are four regions involved in the project – Vana-Võromaa and Setomaa from Estonia and Suiti and Malenia regions from Latvia. The aim of this project is to raise children's awareness of local language and culture in the region. To achieve this goal the plan was to increase the visibility and presence of local language and culture in educational institutions without adding new subjects to the curriculum. As part of the project, a "Strategy for Integrating Local Culture" has been developed, which will serve as a basis for integrating local culture into their curricula.

The focus of this master's project is *sõir*, an unaged curd cheese, which is part of the shared culinary heritage of Setomaa and Vana-Võromaa. Today making *sõir* remains a common practice in the region, although due to the huge decline in small-scale livestock farming in the last 30 years, the ingredients used are mostly store-bought. To make *sõir* you need curd, milk, butter, eggs and caraway seeds (optional). Traditionally the process of making *sõir* – from milking the cow to the final product – took a long time, since the curd and butter were also made at home. It's difficult to convey this lengthy process in a single school lesson, which is why I created a teaching material composed of various elements that allows this process to be modeled in the classroom. In this project my focus is mainly on heritage education therefore I'll be examining food culture within this context rather than separately. In this paper I'm analysing the context of developing these materials, the methodological choices made and the work process. My main goal was to identify the opportunities and challenges that arise in creating educational materials that showcase

---

⁸ Gemini and DeepL were used to assist with the translation and language refinement of this summary.

regional food heritage. I focused specifically on the various methods that can be used in heritage education and on the types of people who can be involved in the process of creating educational materials. While developing my master's project I decided to use audiovisual and object-based methods to most effectively integrate heritage education into classroom lessons.

In this paper I mainly relied on the constructivist approach to cultural heritage proposed by Laurajane Smith. According to this theory heritage is something that is constantly being recreated and is not static or unchanging over time. Intangible cultural heritage is extremely important from the perspective of a sense of belonging and identity formation. In this context, heritage is more experiential and is not based solely on history and facts. In the theoretical framework I also focused on heritage representation relying on Stuart Hall's ideas. Educational materials that introduce cultural heritage are also representations. They constitute a mode of presentation and display in which specific choices have been made to emphasize certain elements that help to mediate heritage. Some of these choices can be deliberately emphasized (such as language use, the wearing of traditional costumes, and the environment in the case of this master's project), while others involve making compromises or a desire to avoid certain associations (such as the selection of objects in the context of my work). In this process of meaning-making, educational materials serve as a tool for heritage education, helping to mediate intangible cultural heritage with the aim of supporting students' identity formation and cultural awareness.

There has been a significant shift in heritage education over the past few decades. Methodologically the focus has moved from teaching heritage to teaching with heritage. This is a strategic pedagogical approach designed to make heritage relevant to learners. The goal is to connect heritage with contemporary knowledge, using intergenerational and active learning methods so that the transmission of heritage resembles, as closely as possible, the teaching methods naturally passed down within a community.

The learning kit 'From Milk to Söir' aims to model the traditional process of making curd cheese and implement a heritage-based teaching approach, guided by the principles outlined in the "Strategy for Integrating Local Culture", such as intergenerational learning, everydayness, inquiry-based learning, and curriculum integration. The underrepresentation of food-related topics in educational materials and activities aimed at children emerged from the project's pilot study and has been highlighted in other research over time. The

pilot study also revealed young people's interest in local food culture. Since *sōir* is a shared culinary heritage of the region, it seemed that this topic could be addressed jointly to some extent.

When creating audiovisual learning materials, it is important to determine which types of videos are most effective for learning. I followed the principles that educational material should not increase cognitive load, so too many effects should not be used, and the video should not be too long (about 6 minutes is optimal). Object-based learning inherently refers to any educational process that purposefully uses material culture in the learning process. It is a natural way of learning that humans employ from infancy. Although the educational videos created during this master's project can also be treated as 'objects' within the context of heritage education, I sought to provide children with physical objects as part of the learning kit. Modern educational systems place a heavy emphasis on visual learning materials and neglecting other sensory organs. The sense of touch, in particular, is rarely integrated into the learning process, even though human tactile abilities, compared to sight and hearing, are remarkably better developed than those of many animals. Participating in these activities allows students to directly observe and experience the lifecycle and transformation of milk within the classroom environment.

The educational material consists of five physical objects (a milking pail, a milk churn, a cheesecloth, a wooden whisk, and a bowl) and five corresponding videos (milking the cow, cooling the milk, making curd, churning butter, and making *sōir*). Together, these objects and videos model the five-day chronological process through which raw milk is transformed into traditional curd cheese. The educational videos were filmed at the Värška Farm Museum in collaboration with the museum's hostess, Marje, and featured Sāde, a local hand-milked cow. Furthermore, this collaboration provided an excellent opportunity to bring heritage processes that often remain invisible to the regular museum visitor—such as milking a cow or making curd—to the audience. Through this educational material, students gain knowledge about traditional cattle farming (including hand-milking the cow), milk preservation, and washing dishes without electricity, as well as the processes of making curd, butter, and ultimately, *sōir*. In addition to the videos, a teacher's activity guide has been developed, providing recommendations for integrating the videos into the curriculum (including discussion questions) and suggesting activities for each video and object (such as experiments and food-heritage-related tasks). When designing these activities, the varying technical capacities of educational institutions were taken into

account, acknowledging that not every classroom has cooking facilities. Therefore, while the guide encourages hands-on cooking with children whenever possible, the material is designed flexibly to function effectively even in classrooms with limited resources.

In conclusion, the project revealed that every representation of cultural heritage is inherently selective, with some choices being deliberate and others dictated by external factors. Furthermore, I discovered that creating educational materials that represent two distinct cultural spaces simultaneously is challenging when relying heavily on visual representations—in the context of my work, the Seto traditional costumes visually dominate the landscape and possibly make the videos unrelatable to the Vana-Võromaa audience. Additionally, to ensure that the learning kit is actually adopted by the target audience, a thorough dissemination strategy must be devised at the very beginning of the project – educational institutions operate on tight annual schedules, and teachers generally lack the time to explore new materials independently. Finally, it is crucial to establish a sustainable platform to host the educational resources, a purpose successfully served in this master's project by the digital platform Umakultuuri opivara.

Lisa 1. Küsimuskava “Umakultuur mi ümbre” intervjuu õpilaste ja õpetajatega

Õpilaste fookusrühm

1. Näksid
2. Tutvustus, tänu osavõtmise eest
3. Projekti eesmärk: uurida, kuidas õpilastele meeldiks koolis tutvuda pärandkultuuriga
4. Praktilised asjad
  - a. salvestamine
  - b. anonüümsus
  - c. räägi siis, kui tahad
  - d. võib olla eriarvamusi
5. Osalejate enesetutvustus (nimesildid): nimi, klass, midagi põnevat enda kohta
  - a. Mis on teie arvates pärandkultuur?
6. Tulemuste tutvustus
  - a. Õpetajad arvavad, et pärandkultuur on loomulik ja soe, õpilased arvavad, et see on rõõmus ja liikuv. Mida teie arvate?
  - b. Noored inimesed kasutavad näiteks võro keelt hoopis harvem kui täiskasvanud. Mida tuleks teha, et noored rohkem räägiks?
  - c. Õpilaste küsitlusest tuli välja, et neid huvitaks rohkem teada saada loodusest, keelest ja pärandtoitudest, laulust, tantsust ja pillimängust eriti ei taheta teada. Kuidas kommenteerite?
  - d. Mis kasu võiks noortel olla sellest, kui nad oskavad oma keelt, tunnevad oma kandi loodust jne?
7. Praktiline ülesanne
  - a. See “kapsas” siin tähistab erinevaid asju. Pane oma nimesilt nii kaugele või lähedale kui soovid. Palun seleta ka
    - i. Vana aja inimeste eluviis
    - ii. Hakkame kasutama võomustreid kooli ehitamiseks
    - iii. Õpime võro või seto keelt

iv. Laulame võrokeelseid laule

v. Kõneled ise võro keelt

8. Kokkuvõte

a. Mis mõtteid on tulnud?

b. Kuidas võiks pärandkultuuri noortele lähemale tuua? Miks seda teha?

c. Salvestus

9. AITÄH

Õpetajate fookusrühma kava

1. Näksid
2. Tutvustus, tänu osavõtmise eest
3. Projekti eesmärk: uurida, kuidas õpilastele meeldiks koolis tutvuda pärandkultuuriga
4. Praktilised asjad
  - a. salvestamine
  - b. anonüümsus
  - c. räägi siis, kui tahad
  - d. võib olla eriarvamusi
5. Osalejate enesetutvustus (nimesildid): nimi, klass, midagi põnevat enda kohta
  - a. Mis on teie arvates pärandkultuur?
6. Tulemuste tutvustus
  - a. Õpilased räägivad võru keelt vähem kui õpetajad. Miks?
  - b. Õpetajate hinnangul on pärandkultuur soe ja loomulik. Millest see räägib?
  - c. Kuidas saaks õpetaja aega juurde?
7. Praktiline ülesanne
  - a. Oletame, et leidub keegi, kes on valmis teile iga kahe nädala tagant ühe korraliku idee saatma. Mida peaks see sisaldama?
  - b. Kirjeldage ühte mängu, mida te kindlasti tahaksite kasutada?
  - c. Kui need kaks varianti teile üldse ei meeldi, siis milliseid õppematerjale te tahaksite?
8. Kokkuvõte
  - a. Mis mõtteid on tulnud?
  - b. Kuidas võiks pärandkultuuri noortele lähemale tuua? Miks seda teha?
  - c. Salvestus
9. AITÄH

Lisa 2. Õppematerjal “Piimast sõirani”

Õppematerjal “Piimast sõirani”

Autor ja koostaja Ode Oras
Toimetaja Silvi Palm

Õppematerjal “Piimast sõirani” on muuseum kohvris põhimõttel koostatud õppevahend, mille eesmärk on tutvustada piirkondlikku toidukultuuri, lähtudes esemepõhisest ja kogemusõppe meetoditest. **Eesmärk on muuta lapse jaoks teadmised toiduvalmistamisest ja loomapidamisest reaalsemaks ja käegakatsutavamaks.** Õppevideod ja õppematerjalid on **seto- ja võrokeelsed**, videod on filmitud Setomaa Muuseumide filiaalis Värskas Talumuuseumis. Sihtrühm on lasteaed ja I-II kooliaste, kuid mõningaid õppematerjalides väljatoodud tegevusi saab edukalt teha ka III kooliastmega. Õppematerjal on kooliastmes lõimitav loodusõpetuse, ajaloo-, tehnoloogia/kodunduse ja pärimusõpetuse tundidesse.

Kuigi õppematerjale võib kasutada vastavalt vajadusele, võimalusele ning soovidele, siis meie soovitame jaotada tegevused viie päeva peale, et teadmised jõuaksid kinnistuda. Lisaks mudeldame tegevuste viie päeva peale jaotamisega seda, kui kaua võtab traditsioonilises talus sõirategemine alates lehmalüpsist kuni sõira valmimiseni aega.

Õppematerjal sisaldab viit eset ning iga esemega on seotud:

1. **õppevideod;**
2. **küsimused mida lastega arutada;**
3. **toiduvalmistamine või toiduvalmistamisega seotud tegevus;**
4. **olemasolevate õppematerjalide soovitusel.**

Tegevused on valitud sellised, et õpetajal oleks valikuvabadust, mida lastega läbi viia, kuid meie soovitame eelkõige võimalusel valida toiduvalmistamisega seotud tegevused, et õpilastel oleks võimalik ka maitseid kogeda.

Mõned soovitusel videote õppematerjalina kasutamiseks:

- tutvuge enne lastega koos vaatamist eelnevalt ise videoga;
- **arutage videos toimunu üle** enne ja pärast video vaatamist ning ka video vaatamise ajal – selleks pange video vahepeal pausile;
- video on Youtube'is jaotatud peatükkideks (näha video kirjelduses). Peatükkidele vajutades saab hüppata erinevate teemaplokkide vahel;
- vaadake vajadusel peatükk uuesti üle.

Õppematerjalid on jagatud viide ümbrikusse, iga ümbriku sees on järjekorranumber ja pilt esemest, millele keskendutakse. Õpetaja saab valida, kas tutvustab lastele panges olevaid esemeid esimesel päeval kõiki korraga või toob klassiruumi iga päev uue eseme. Kõiki õppevahendeid, mis panges on, võib ka tunnis võimalusel toidutegemisel kasutada. Toiduained ja mõned abivahendid tuleb ise juurde soetada.

1. päev – PANG

Laps õpib, kuidas käsitsi lehma lüpsstakse ning kust tuleb piim.

Video kirjeldus: Marje lüpsab muuseumi laudas lehma ja kõneleb lüpsitehnikatest ning sellest, miks on oluline puhtust pidada.

Tegevused:

- Kummikinda abil “lehma lüpsmine”
- Fotokaartide järjekorda panemine
- Piima hapendamine

2. päev – PIIMAMANNERG

Laps õpib, kuidas toimub toidu säilitamine ja nõudepesu ilma elektrita.

Video kirjeldus: Piima kurnamine ja jahutamine e kaevulaskmine. Marje näitab, kuidas piima kurnatakse ning kuidas ilma voolava veeta nõusid pesta. Hiljem räägib, kuidas vanasti kaevus piima jahutati ja mis juhtus siis, kui piim kaevus ümber läks.

Tegevused:

- Katse – Nõude pesemine
- Katse – Miks peab piima külmkapis hoidma?
- Katse – Soe piim või külm piim

3. päev – NARTS

Laps saab teada, kuidas valmistatakse kohupiima traditsioonilisel meetodil ja millal talumajapidamises kohupiima valmistati.

Video kirjeldus: Kohupiima valmistamine. Marje valmistab suvisel ajal kohupiima, hapupiim on juba väga hapuks läinud ja pott võtab kohupiima natuke külge ning kohupiim jääb pruunikas. Aga maitsel pole viga ja kohupiima saab ikkagi ära kasutada.

Tegevused:

- Katse – mis pääseb läbi nartsu?
- Kohupiima või vadakujuustu tegemine

4. päev – PUDRUMÄND

Laps saab teada, kuidas valmistatakse võid nii hapust kui ka rõõsast koorest traditsioonilisel meetodil.

Video kirjeldus: Või valmistamine püüruse abil vahukoorest. Marje valmistab võid, kasutades pudrumända. Ta räägib, kuidas võid saab valmistada ka hapust koorest ja võimasinaga ning kuidas vanasti löödi koor puulusikaga vahtu.

Tegevused:

- Püüruse valmistamine
- Või valmistamine

5. päev – KAUSS

Laps saab näha, kuidas valmistatakse sõira traditsioonilisel meetodil.

Video kirjeldus: Sõira valmistamine piimast, kohupiimast, munadest ja võist.

Tegevused:

- Pildikaartide järjestamine
- Sõira valmistamine

PANG

Laps õpib, kuidas käsitsi lehma lüpstakse ning kust tuleb piim.

ENNE VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Kust tuleb piim?
- Millised loomad annavad piima? Milliste loomade piima inimesed joovad?

VAADAKE VIDEOT “LEHMÄ NÜSMINÕ”

QR- koodiga

või

umakultuur.ee

VIDEO VAATAMISE AJAL ARUTAGE

- Kas keegi lastest on varem lehma näinud?
- Kuidas lehma lüpstakse? Käsitsi või masinaga?
- Kas keegi on näinud, kuidas lehma lüpstakse?
- Kas keegi on saanud kunagi lehma lüpssta?

PÄRAST VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Kas keegi lastest on saanud kunagi värskelt lüpsitud lehmapiima maitsta? Kas see maitstes samamoodi kui poepiim?
- Mis piimast pärast lüpsmist edasi saab?

TEGEVUSED

Kummikinda abil “lehma lüpsmine”

Laps õpib kuidas piim nisast välja tuleb

Vaja läheb:

- kummikindad
- nõel

Võtke ümbrikust kummikinnas ja otsige üks nõel. Täitke kinnas veega ja tehke kinda sõrmeotstesse augud. Iga laps saab proovida, kuidas on kummikindast “lehma lüpssta”. Rääkige lastega, miks lehmal peab kõiki nisasid lüpsma, et udar tühjaks saada, aga kummikindal ei pea. Kõnelge lapsega sellest, et kuidas nisast tuleb piim palju raskemini välja kui kummikindast.

Fotokaartide järjekorda panemine

Laps õpib, milline on piima teekond toidulauale.

Piima hapendamine

Laps saab jälgida, kuidas piim hapuks läheb ja kuidas selle omadused hapnemise korral muutuvad.

Vaja läheb:

Vähemalt 3 liitrit toorpiima

Jäta piim toatemperatuurile seisma kuni piim on hapnenud.

LISAMATERJALID

ARUTAGE LASTEGA

- Milliseid loomi talus peeti? Mida need loomad söövad?
- Millised olid vanal ajal lapse tööd? Jutukest sellest, kuidas lapsed karjas käisid, saab kuulata nt siit: <https://www.umakultuur.ee/o/jutt-om-suvi-vasso-ja-tato-omma-karah>.

SETOMAA

- Tüülehti Seto Aabitsa mano, E-täht: <https://www.umakultuur.ee/o/tueuelehti-seto-aabidsa-mano>
- Ristsõna kodo- ja metsäeläjä': <https://www.umakultuur.ee/o/ristsona-kodo-ja-motsaelaejae>
- Kar'alaul: <https://www.umakultuur.ee/o/karalaul-laeae-ueks-karja-minemaeh>

LISAMATERJALID

ARUTAGE LASTEGA

- Milliseid loomi talus peeti? Mida need loomad söövad?
- Millised olid vanal ajal lapse tööd? Jutukest sellest, kuidas lapsed karjas käisid, saab kuulata nt siit:

VANA-VÖROMAA

- Luulõtus “Piimäkuu”: <https://www.umakultuur.ee/o/piimaekuu>
- Soovitus: S’oo luulõtusõ man saat latsiga arota, õt minkäperäst kutstas juunikuud piimäkuust ja kuvvamuudu tuu piimäga kõüdet om?
- **Raamat “Piltsõnastu latsilõ 1”** lk. 13-16
- **Raamat “Võromaa kodolugu”** lk. 19-27
- Tüüleht “Kiä midä taht”: <https://www.umakultuur.ee/o/kiae-mida-taht>
- Raamat “Võrokeelne lugemik” lk 90-92 (sisu), lk 93 lehmänüsminõ üteh lauluga

Karjuselaulud:

<https://www.folklore.ee/Kannel/index2.html>

Vali ülevalt “Võrumaa laulud” ja otsi ülesse järgmised laulud:

- **Karula:** “Kar’us tulõ kodo” (laulusõnad, noot ja helifail)
- **Hargla:** “Kari kodu!” (laulusõnad ja noot)
- **Urvaste:** “Kar’us taht kodo” (laulusõnad ja noot)
- **Kanepi:** “Kar’usõlaul” (laulusõnad ja noot)

- Plaat “Laulami latsiga” lugu 26 “Ää-äh, kasu poja karusõs” ja lugu 18 “Läki kodo kullakõnõ”
- Plaat „Siug sündü söödule“ (Karula khlk laulud) lugu 24 “Kar’ussida, vaesida”

PIIMAMANNERG

Laps õpib kuidas toimub toidu säilitamine ja nõudepesu ilma elektrita.

ENNE VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Kas lapsed on varem piimamannergut näinud? Mille jaoks piimamannergut kasutati? Miks meil tänapäeval enam piimamannerguid ei ole?
- Miks peab piima jahutama? Mis juhtub piimaga kui seda ei jahutata?
- Kuidas piima ja toitu säilitada kui külmkappi pole?

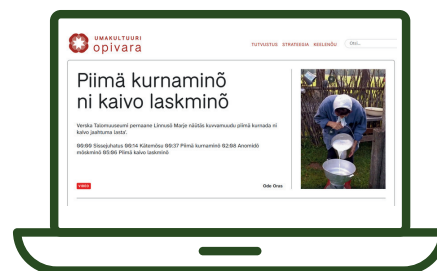
VAADAKE VIDEOT “PIIMÄ KURNAMINÕ NI KAIVO LASKMINÕ”

QR- koodiga

või

umakultuur.ee

VIDEO VAATAMISE AJAL ARUTAGE

- Miks peab enne toidu käsitlemist käsi pesema?
- Miks peab piima kurnama?
- Kas lapsed on kunagi ise nõusid pesnud? Kas neil on kodus nõudepesumasin või pestakse nõusid käsitsi? Miks tuleb nõusid pesta sooja veega?
- Kas lastel on kodus kaev? Milliseid jahedaid kohti peale kaevu veel on? Kuhu võiks veel piima jahutamiseks panna?

PÄRAST VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Kas lastel on kunagi kodus elekter ära läinud? Kus siis saab veel toitu jahedas hoida?
- Kuidas enne nõudepesuvahendit nõusid pesti?
- Kas keegi on sooja piima maitsenud? Kas soe piim maitseb teisiti kui külm piim?

TEGEVUSED

Katse – nõude pesemine

Laps õpib kuidas nõusid pesta.

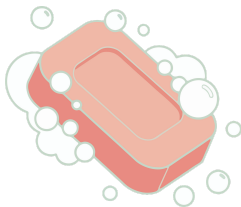

Vaja läheb:

- 6 klaasi
- võid, searasva või õli
- nõudepesuvahendit
- lehtpuutuhka
- kahte kaussi

NB! Tuhavesi on tugevalt leeliseline ja nahka ärritav – selle käsitsemisel peavad lapsed kandma kindaid!

Võtke 6 klaasi ja määrige need rasvaga kokku. Täitke kaks kaussi veega: ühte pange külm vesi ja teise soe vesi. Peske külma vee kausis 3 klaasi: 1. puhta veega, 2. tuhaga, 3. nõudepesuvahendiga. Pange klaasid kõrvuti kõrvuti. Seejärel peske sooja vee kausis 3 klaasi: 1. puhtas vees, 2. tuhaga hõõrudes ja 3. nõudepesuvahendiga. Võrrelge klaase omavahel: milline klaas sai kõige puhtam? Kasutage visuaalset vaatlust ja katsuge käega.

Lastele saab rääkida kuidas vanasti seepi keedeti ning selgitada miks puutuhk aitab rasvase nõu puhtaks teha. Puutuhka veega segades muutub vesi leeliseliseks. Kui tuhka rasvasele esemele hõõruda tekib seebistumisreaktsioon ning rasvane nõu saab korralikult loputades puhtaks. Kui inimesed veel taludes elasid keedeti seepi puutuhavett loomarasvaga kokku segades.

TEGEVUSED

Katse – Miks peab piima külmkapis hoidma?

Laps õpib mis juhtub piimaga kui see jätta sooja kohta seisma.

Vaja läheb:

- piima
- kahte kaanega purki
- jahedat kohta (külmik)
- markerit ja teipi purkide märgistamiseks.

Valage lastega kahte kaanega suletavasse purki piima. Pange üks piimapurk sooja kohta seisma ja pange teine purk jahedasse. Kui teil on juba esimeset päevas toorpiim hapnemas siis tehke teine katse poepiimaga, et tulemusi võrrelda. Märkige mõlemale purgile katse tegemise kuupäev. Jälgige piima iga päev ja pange tähele, mis viiendal päeval mis piimaga juhtunud on. Millised on erinevused välimuses ja lõhnas? Kas piim läks hapuks või lihtsalt halvaks?

Katse – Soe piim või külm piim. Kumb maitseb paremini?

Laps õpib, et joogid maitsevad sooja ja külmana erinevalt.

Vaja läheb:

- piima
- pliiti või mikrolaineahju ja anumad piima soojendamiseks

Soojendage piima ning võrrelge, kuidas maitseb soe piim ja kuidas maitseb külm piim. Kas nende maitse on erinev? Kumb lastele rohkem meeldib?

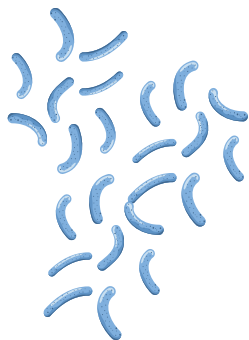
NARTS

Laps õpib kuidas toimub toidu säilitamine ja nõudepesu ilma elektrita.

ENNE VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Miks on komplektis narts? Milleks saab seda kasutada?
- Mis on hapupiim? Kas lapsed on kunagi hapupiima sõõnud või joonud?
- Kuidas piim hapuks läheb: piimhappebakterid hakkavad sõõma piima sees olevat laktoosi ehk piimasuhkrut.
- Kas lapsed on kohupiima sõõnud? Kas nad teavad, kuidas kohupiima tehakse?
- Milliseid piimatooteid lapsed veel teavad, mis on hapupiimast tehtud?

Piimas on piimhappebakterid, mis hakkavad piima hapendama. Piima jahutamine aitab aeglustada piimhappebakterite tööd ja pastöriseerimine hävitab piimas olevad bakterid (k.a piimhappebakterid). Piimhappebakterid sõõvad piima sees olevat laktoosi e piimasuhkrut. Selle protsessi käigus hakkab piim hapnema. Kui piima kuumutada, siis piimhappebakterid surevad ja piim püsib kauem värskes ehk ei lähe hapuks. Aga kui lehmapiim panna sooja kohta seisma, siis saab piimast paari päeva pärast hapupiim.

VAADAKE VIDEOT “KOHUPIIMÄ TEGEMINE”

QR- koodiga

või

umakultuur.ee

VIDEO VAATAMISE AJAL ARUTAGE

- Kas lapsed teavad, millest kohupiima tehakse?
- Milleks kasutatakse sõela? Mida saab kasutada siis, kui sõela kodus ei ole? Miks on vaja kohupiima või sõira valmistades sõela või nartsu?

PÄRAST VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Mis juhtus hapupiimaga, kui seda potis kuumutati?
- Kas igast piimast saab valmistada kohupiima? Miks poepiimast ei saa tavalist kohupiima valmistada? Miks ei lähe poepiim hapuks nagu lehmapiim?
- Mida saab kohupiimast valmistada?
- Mida saaks vadakust valmistada?
- Mida piimhappebakterid söövad?
- **Setomaal:** Millist Setomaa nulka kutsutakse kohupiimanulgaks? Miks?

TEGEVUSED

Katse – Mis pääseb läbi nartsu?

Laps õpib sõela tööpõhimõtet.

Vaja läheb:

- nartsu või sõela
- 2 klaaspurki
- vett
- liiva, mannat või jahu
- väikesi kive või ube, herneid, läätsesid

Asetage narts või sõel purgisuule (vajadusel kasuta kummi, et seda paigal hoida). Segage teises purgis omavahel vesi, liiv ja kivikesed. Kallake segu purki, millele on asetatud narts või sõel. Jälgige, mis pääses nartsust läbi ja mis mitte. Võite teha ka võrdleva katse, kasutades ühel purgil nartsu ja teisel sõela. Võrrelge tulemusi.

Kohupiima või värske vadakujuustu e ricotta tegemine

Laps õpib, et hapu piima kuumutamisel see kalgendub ning eralduvad vadak ja piimavalk.

I variant - klassikaline kohupiim

Kui on ligipääs hapupiimale/toorpiimale, siis tehke klassis tavalist kohupiima.

Kohupiima tegemiseks tuleb võtta hapupiim ja ajada see potis peaaegu keema. Kui eraldub vadak, siis tõsta pott paariks tunniks jahtuma, seejärel nõrutada.

II variant – maitsestatamata jogurtist tehtud kohupiim

Vaja läheb:

- 2 liitrit 3,5% piima
- 400 g maitsestatamata jogurtit

Segada poeapiim maitsestatamata jogurtiga, nagu on välja toodud **siin**. Sega koostisained omavahel ning kuumuta potis keemiseni. Vadaku eraldumisel tõsta pott jahtuma. Paari tunni pärast nõruta.

NB! Tõenäoliselt ei saa sellest kohupiimast sõira teha.

TEGEVUSED

III variant – ricotta

Lastega võib valmistada **värsket vadakujuustu ehk ricottat**. See näeb küll välja nagu kohupiim, kuid on oma maitse poolest teistsugune ja sellest sõira teha ei saa, sest ta pole hapu. Sõira tehes saab veelikord üle rääkida, kuidas piim kalgendub, kui sinna haput (sõira puhul kohupiima) sisse panna.

Vaja läheb:

1 liiter 3.5% piima
2 spl värskelt pressitud sidrunimahla
½ tl soola

Võrdluseks:

1 pakk kohupiima

Kalla potti piim, lisa sool ning kuumuta keskmisel kuumusel keemiseni (vedelik aurab ning hakkavad tekkima esimesed väikesed mullid). Lisa sidrunimahl ja sega segu korralikult. Kuumuta veel ca 1 minut. Selle ajaga peaks eralduma vadak. Tõsta pott tulelt ja jäta see paariks tunniks seisma. Nõruta ricotta marli ja/või sõela abil.

NB! Ricottast pole võimalik sõira teha.

Kui klassiruumis pole võimalik ricottat ega kohupiima valmistada, võite võrrelda omavahel poest ostetud ricottat ja kohupiima.

Kui ricotta on jahtunud, saate lastega seda maitsta ja võrrelda, kas kohupiim ja ricotta maitsevad erinevalt. Kuidas?

Tehke ricottast, kohupiimast ja moosist või marjadest üks maitsev magustoit.

PUDRUMÄND

Laps saab teada, kuidas valmistatakse võid nii hapust kui ka rõõsast koorest traditsioonilisel meetodil.

ENNE VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Mis on püürus (mõnel pool pudrumänd)? Millest see tehtud on ja milleks seda võiks kasutada?
- Milleks saaks püürust tänapäeval kasutada? Mida see oma välimuselt meenutab?
- Millest võid tehakse?
- Kuidas saab piimast vahukoort ja hapukoort? Võtke abiks pildikaardid, kus on piimapurk peal – kas lapsed näevad pildil, kuidas rasvane koor on kogunenud piima peale?
- Kas lapsed on kunagi näinud võimasinat või koorelahutajat?

VAADAKE VIDEOT “VÕIU TEGEMINE”

QR- koodiga

või

umakultuur.ee

VIDEO VAATAMISE AJAL ARUTAGE

- Kas lapsed on kunagi vahukoort vahustanud? Kuidas? Mis juhtub, kui vahukoort liiga palju vahustada?
- Kas lapsed teadsid, et võid saab valmistada nii hapukoorest (mitte poe hapukoorest) kui ka rõõsast koorest? Kas lapsed teavad, et hapukoor kooritakse hapupiima pealt ära?
- Kas lapsed on kunagi ise võid teinud või isetehtud võid maitsta saanud?

PUDRUMÄND

PÄRAST VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Kuidas me aru saime, et või on valmis saanud?
- Miks on vaja võid pärast pesemist pigistada?
- Kust me tänapäeval võid saame? Milliste masinatega tehases võid tehakse?
- Kuhu me võid paneme?

TEGEVUSED

Püürüse valmistamine

Laps õpib, et jõulupuu ladvast saab püürüst valmistada.

Vaja läheb:

- kuuske või mändi

Varasemalt on püürüseid tehtud jõulupuude latvadest. Seal, kus kuusemetsi ei olnud, toodi talsipühade/jõulude ajal tuppa hoopis mänd. Enne puu väljaviimist sai puu ladva maha võtta ja selle ära koorida – tüvest saab käepide ja okstest hargid. Lõika käepide õigesse mõõtu, seo oksad nõõriga tüveosa külge ja pane püürüs sooja kohta kuivama.

Või valmistamine

Laps õpib, et kui vahukoort liiga kaua vahustada, tuleb sellest või.

Vaja läheb:

- 1 pakk 400ml vahukoort
- maitseks soola

Kallake koor kaussi ja hakake vahustama. Võite vahustamiseks kasutada püürüst, visplit või mikserit. Vahustamiseks võib kasutada ka kaanega purki ja loksutada. Hea on, kui iga laps saab võimaluse koort vahustada. Pärast koore võiks muutumist loputage see külmas vees. Lisage veidi soola ning pange võid leiva peale või pudru sisse. Kas isetehtud või maitseb samamoodi nagu poevõi?

KAUSS

Laps saab näha, kuidas valmistatakse sõira traditsioonilisel meetodil.

ENNE VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Kas lapsed on kunagi sõira söönud? Kuidas sõir maitstes ja mille poolest see tavalisest juustust või kohupiimast erineb?
- Kas laste peres ka sõira süüakse? Millal? Kas see on tavaline argitoit või pigem midagi erilist?
- Kas lapsed teavad, mis käib sõira sisse peale kohupiima? Meenutage viimaste päevade tegevusi (nt piima hapendamine või kohupiimategu) – millist neist saaks sõira valmistamisel kasutada? Mida oleks veel tarvis (soola, köömneid, mune)?

VAADAKE VIDEOT “SÕIRA TEGEMINE”

QR- koodiga

või

umakultuur.ee

VIDEO VAATAMISE AJAL ARUTAGE

- Vaadake, kui palju erinevaid tegevusi on vaja teha, et kohupiimast saaks sõir. Kas see tundub kiire töö või võtab pigem kaua aega?
- Mida perenaine potti lisab? Jälgige, millal pannakse juurde muna, või ja köömned.
- Miks peab sõira potis pidevalt segama? Mis võib juhtuda, kui me poti juurest minema läheme?

KAUSS

PÄRAST VIDEO VAATAMIST ARUTAGE

- Miks valmistati vanasti sõira peamiselt suvisel ajal ja juunit kutsuti piimakuuks?
- Miks oli sõir vanasti pidupäevatoit? Arutage, miks ei tehtud sõira iga päev.
- Mida me täna õppisime – kas sõira tegemine on lihtne? Kas keegi lastest tahaks proovida ise sõira segada?

TEGEVUSED

Pildikaartide järjestamine

Laps õpib erinevaid esemeid võrdlema ja seoseid tegema – milliseid esemeid kasutati vanasti ja milliseid tänapäeval?

Võtke ümbrikust välja pildikaardid. Pange kõigepealt **lillad** kaardid tegevuste järgi järjekorda. Millisest esemest te oma tegevusi alustasite? Millise esemega lõpetasite?

Nüüd leidke igale kaardile paariline **roosade** kaartide hulgast. Kui see on tehtud, siis leidke **kollaste** kaartide hulgast roosale ja hallile kaardile kolmas paariline. Arutage lastega, miks te sellised valikud tegite. **Ülesandel võib olla mitu lahendust.**

TEGEVUSED

Sõira valmistamine

Laps õpib, kuidas sõira valmistatakse.

Igal perenaisel on oma sõiraretsept. Siin on võimalus kasutada Marje retsepti.

- 1 kg lahjat kohupiima
- 1 l piima
- 100 g taluvõid
- 5 kodukana muna
- 2 tl köömneid
- 1 tl soola

Soojenda liiter piima ning lisa sinna 1 kg lahjat kohupiima. Vadaku eraldumisel kurna kohupiimamass läbi sõela või nartsu. Suru kohupiimamassist liigne vadak välja ja jäta nõrguma. Sulata paksu põhjaga potis 100 g võid. Kui või on sulanud, lisa kohupiimamass ja sega kohupiimamass ning või omavahel korralikult ära. Seejärel lisa lahtiklopitud munad, köömned ja sool. Sega sõira puulusika või pudrunuiaga senikaua, kuni sõir hakkab potis kokku. Vala sõir liuale või kaussi. Söö soojalt (näiteks moosiga) või oota, kuni jahtub.

Head isu!

PIIMÄ VALAMINÖ

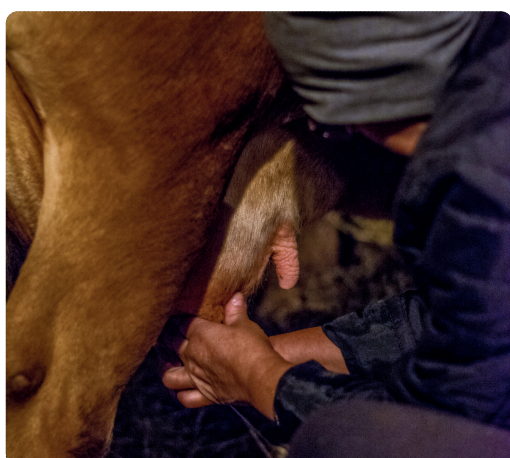
PIIMÄ JUUMINÖ

PIIMÄ KURNAMINÖ

LEHM

LEHMÄ NÜSMINÖ

PIIM PURGIH

PÜÜRÜS

PIIMÄKARD

PANG

NÄRTS

KAUSS

VÕID

KAIV

PIIM

SÕIR

KOHOPIIM

MIKSRI

KÜLMÄKAPP

PIIMÄPAKK

SÖGÖL

KAUSS

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ode Oras,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kuidas tuua lehm klassiruumi? Kultuuripärandi vahendamine audiovisuaalsete ja esemepõhiste meetoditega õppematerjalis 'Piimast sõirani'”, mille juhendajateks on Ester Bardone ja Liivo Niglas, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ode Oras

28.05.2026